

SİYASAL PROTESTO – SİYASAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ: ARAP BAHARI SÜRECİNDE AZERBAYCAN ÜZERİNE DÖNEMSEL BİR İNCELEME

THE LINK BETWEEN POLITICAL PROTEST AND POLITICAL CHANGE: AN ANALYSIS ON AZERBAIJAN AT THE TIME OF ARAB SPRING

Haluk ALKAN*

ÖZET

Siyasal protestoların ülkelerde yerleşik siyasal sistemlerin değişimine veya en azından iktidar değişimlerine yol açması demokrasi teorisinde sandık-sokak ikileminin tartışılmasına neden olmuştur. Başlangıçta, protesto yolu ile iktidar değişimi, özellikle Turuncu Devrim deneyiminde, iktidar değişiminin kurumsal olarak mümkün olmadığı otoriter rejimlere karşı bir alternatif olarak sunulmuştur. Ancak zamanla protestonun demokratik meşruiyete sahip iktidarlara karşısında da kullanıldığı görülmektedir. Arap Baharı deneyiminin Mısır’da benzer yöntemlerle tıkanması, Ukrayna’da yaşanan olaylarda tarafların benzer yöntemlere başvurması, bölgelerinde yükselen ülkelerde benzer eylemlerin görülmesi siyasal protesto davranışı ile siyasal sistemlerin değişim ilişkisinin ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada 2010 yılının sonundan 2013 yılının başına kadar geçen sürede Azerbaycan’da yaşanan protesto eylemleri veri alınarak Arap Baharı süreci ışığında bu ilişki analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Arap Baharı, Siyasal Protesto, Siyasal Değişme, Kafkasya, Orta Doğu

ABSTRACT

The potential of political protests to change settled political systems, or at least to cause a change in government, has prompted the discussion of the “ballot box-street” dyad in democratic theory. Initially, government change by way of protest, especially in the experience of the Orange Revolution, was presented as an alternative in authoritarian regimes, where government change is institutionally impossible. However, over time it has been seen that political protests were also used against legitimate democratic govern-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi. E-posta: halukalkan@hotmail.com

ments. The Arab Spring experience in Egypt was deadlocked through similar methods and parties are using similar methods in Ukraine. As the similar protests occur in regionally rising countries, the relationship between political protest behavior and the change in political structure needs to be evaluated. Within this framework, the study analyzes the mentioned relationship by using the data of protests in Azerbaijan between the end of 2010 and the beginning of 2013 in light of Arab Spring.

Keywords: Azerbaijan, the Arab Spring, Political Protest, Political Change, Caucasus, the Middle East

GİRİŞ

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, sahip olduğu tarihsel ve sosyoekonomik dinamikler, uluslararası konum ve siyasal kurumsallaşma süreci açısından dikkat çeken bir ülkedir. Bu bağlamda çalışma siyasal protestoların siyasal sistemlerin değişimi üzerindeki etkisini Arap Baharı sürecinin Azerbaycan'a yansımaları örneğinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Toplulukları siyasal protesto davranışına yönlendiren, protestoların başarısı konusunda literatüre bakıldığında, protesto davranışının maliyeti, siyasal sistemin meşruiyet derecesi, siyasal otoritelerin baskı kullanma kapasitesi ve siyasal sistemin kurumsallaşma derecesi gibi değişkenlerin bu konuda belirleyici rol oynadığının üzerinde durulduğu görülmektedir.¹ Çalışmada gelişmeler analiz edilirken bu değişkenlerin etkileri de belirlenmeye çalışılacaktır. Siyasal protesto davranışının başarısı ile yukarıdaki değişkenler arasında negatif bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Başka bir ifade ile siyasal sistemin baskı kurma kapasitesi, eylemlere katılmanın maliyeti, sistemin kurumsallaşma derecesi ve meşruiyeti arttıkça siyasal protestoların değişim etkisi zayıflamaktadır. Bu değişkenlere ek olarak siyasal protesto davranışının başarısına etki eden iki faktörden daha bahsedilebilir. Bunlardan ilki uluslararası aktörlerin teşvik edici ya da caydırıcı rol oynayıp oynamadıkları diğeri de sosyal medyanın siyasal protesto davranışının etkililiğindeki rolüdür. Çalışmada bu iki değişken de analize dahil edilmiştir.

Suriye'de yaşanan gelişmeler, Libya'da yaşanan istikrarsızlık ve özellikle Mısır'daki askeri darbe Arap Baharı sürecini önemli ölçüde aksatsa da güncel olarak Ukrayna'da yaşanan iktidar değişiminde yine siyasal protestoların belirleyici rol oynaması, bu sürecin tekrar edebilirliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle dönemsel olarak incelemeye imkan vermesi ve aynı süreçte ortak veri

1 Ted Gurr, "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices", *American Political Science Review*, Cilt: 62, Sayı: 4, 1968, s. 1105.

toplamanın mümkün olması nedeniyle çalışmada Arap Baharı süreci ve Azerbaycan'daki yansımaları örneği seçilmiştir.

Çalışma 2010 yılının sonundan 2013 yılının başına kadar geçen sürede Azerbaycan'da yaşanan protesto eylemlerini veri olarak ele almaktadır. Çalışmada öncelikle Azerbaycan'ın siyasal sistem açısından taşıdığı özellikler ele alınacak ve sistemin dayandığı unsurlar ve bu unsurların işlevleri belirlenecektir. İkinci olarak Arap Baharı süreci belirtilen ülke örnekleri temelinde, sosyoekonomik yapı, siyasal sistem özellikleri ve sürecin dinamikleri açılarından incelenecek ve sürecin Azerbaycan'a yansımaları, yaşanan olaylar, olaylara yönelik yönetsel tepkiler ve küresel ve bölgesel aktörlerin ülkeye yaklaşımları olmak üzere üç boyutta ele alınacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında bulgular ışığında belirtilen ülkelerle Azerbaycan'ın farklılıkları tartışılacaktır.

Azerbaycan'da Siyasal Sistemin Özellikleri

Azerbaycan sahip olduğu kültürel arka plan, uluslaşma süreci, kurumsal deneyimi, hatta ekonomik yapı açısından, birçok Sovyet sonrası ve Ortadoğu ülkesinden farklı özellikler taşıyan bir ülkedir. Azerbaycan'ı demokratikleşmeye yönlendirebilecek birçok önemli dinamik bulunmaktadır. Öncelikle tarihsel açıdan, ülke insanına referanslar oluşturabilecek sosyoekonomik ve kurumsal dinamikler söz konusudur. Azerbaycan enerji sektöründe tarihsel açıdan önem taşıyan bir bölgedir. 19. yüzyıldan itibaren bölgedeki petrol yataklarında üretimin yapılmasına başlanması Azerbaycan'ı gelişen Rus sanayi için önemli bir hammadde sağlayıcısı konumuna getirmiş, aynı zamanda bölgeyi uluslararası yatırıma açmıştır.² Azerbaycan'da Rus egemenliği döneminde yaşanan bu sosyoekonomik değişim, Rus ve Ermenilerle, Azeri toplumu arasındaki görüş ayrılıklarının artmasına ve gelecekte siyasal çekişmelerin bu eksenler üzerinde şekillenmesine zemin hazırlayacaktır. Bu süreç sonucunda Azerbaycan halkı sanayileşme ile tanışmış, şehirleşmiş, zaman içinde eğitilmiş, aydınlara sahip bir topluluk haline gelmiştir. Birçok Azeri genci başta Osmanlı Devleti'nde kurulan yeni eğitim kurumları olmak üzere, Moskova ve Paris'te eğitim almaya gitmiş ve buralardaki yenilikçi düşüncelerden etkilenmişlerdir. Bu toplumsal değişim aynı zamanda Çarlık Rusya'sının bölgedeki etnik politikalarına karşı anti-sömürgeci ve milliyetçi düşüncelerin gelişmesine yardımcı olmuş ve Azeriler kendi siyasal kadrolarını da bu süreçte geliştirebilmişlerdir. 20. yüzyılın hemen başında aralarında politika

2 Süleyman Aliyanlı, "İqtisadi İrelileyiş, Kapitalist İstehsalının Yaranması ve İnkişafı", S. Aliyanlı (Der.) *Azerbaycan Tarixi*, (Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 1996), ss. 699-719.

farklılıkları bulunan Azerbaycanlı aydınlar farklı siyasal örgütler içinde hareket etmeye başlamışlar ve bu süreç 1918-1920 yılları arasında, Kızıl Ordu'nun işgaline kadar sürecek olan parlamenter bir demokrasinin ülkede kurulması ile sonuçlanmıştır.³ Azerbaycan, birçok Ortadoğu ülkesinin aksine, oldukça erken bir dönemde sanayileşme sürecine giren, toplumsal farklılaşma sonucunda siyasal örgütlenmeye yönelmiş ve ülkeye dışarıdan müdahale yapılmadığı bir dönemde çok partili parlamenter sistem deneyimi yaşamış bir ülkedir. Sovyetler Birliği döneminde böyle bir sosyoekonomik yapıda kısa zamanda bir ideolojik dönüşümün gerçekleşmesi oldukça güçlü. Nitekim 1960'lı yıllarda gelişme gösteren "kara pazar" veya "ikinci ekonomi" içinde Azeriler önemli roller oynadılar. Bu tarihsel dinamikler ülke aydınlarının gözünde önemli bir referans noktası olarak kalmış ve bağımsızlık sonrasındaki gelişmeler açısından da belirleyici olmuştur.

Belirtildiği gibi Azerbaycan zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Azerbaycan dünya petrol üretiminde %0,7'lik bir paya sahiptir.⁴ Bu durum potansiyel olarak ülkede sosyoekonomik ve siyasal gelişme açısından elverişli bir ekonomik altyapının oluşumuna imkân tanımaktadır. Özellikle ayrılıkçı Ermenilerle 1994 yılında imzalanan ateşkes antlaşması ve devamında Batılı ülkelerle yapılan anlaşmalardan sonra petrol üretiminde görünür bir artış yaşanmıştır. Petrol dışı satımındaki artış, özellikle 1997'den sonra ülkenin temel ekonomik göstergelerine olumlu katkı sağlamıştır.⁵ 2000 yılı rakamlarına göre 2006 yılında GSMH değişimi pozitif yönde, BDT istatistiklerine göre %34 oranında gelişme göstermiştir. Aynı yıl sanayi üretiminde % 37 gibi yüksek bir artış oranı gerçekleşmiştir.⁶ Azerbaycan 2005 yılından itibaren BTC petrol boru hattının, 2007 yılında ise BTE doğal gaz hattının devreye girmesi ile enerji transferinde Rusya'ya bağımlılığı önemli ölçüde aşmış, sahip olduğu kaynakları stratejik bir faktör olarak kullanabilme imkanına da ulaşmıştır. Güncel olarak, küresel ekonomik kriz ve uluslararası petrol fiyatlarında yaşanan gerileme, ülke ekonomisindeki gelişme trendini yavaşlatmıştır. Bu çerçevede GSMH'daki gelişme 2009

3 Audrey L. Altstadt, "Azerbaijan's Struggle Toward Democracy", K. Dawisha & B Parrott (Der.), *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*, (Glasgow: Cambridge Univ. Press, 1997), s. 113; Mehman A.Damirli, "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti", *Türkler*, Cilt: 19, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), ss. 150-155.

4 Oksan Bayulgen, "Facing the Dilemma of Global Capitalism: the Case of Azerbaijan", *Central Asian Survey*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2003, s. 210.

5 *Azerbaijan Republic: Recent Economic Developments and Selected Issues*, (Washington: IMF Country Report, 2000), ss. 42-48, (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2000/cr00121.pdf>).

6 Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu*, (Ankara: USAK Yayını, 2010), s. 71.

yılında %9,3 olarak, 2010 yılında %5 olarak ve küresel ekonomik kriz ve enerji fiyatlarındaki gerilemeye paralel olarak 2011 yılında ise % 0,1 olarak gerçekleşmiştir.⁷ Son yıllarda yaşanan durgunluğa rağmen, Azerbaycan’da ekonomik altyapının ülkenin yeniden yapılanmasına olumlu katkı sağlayacak bir gelişme trendine sahip bulunduğu söylenebilir.

Ülkede bağımsızlık sürecinde yaşanan siyasal değişim incelendiğinde, Azerbaycan’ın siyasal farklılaşma ve örgütlenme dinamikleri açısından da demokrasiyi destekleyici bir altyapıya sahip olduğu görülmektedir. Ülkede 1989 yılından itibaren farklı siyasal oluşumların ortaya çıkmaya başladığı ve giderek siyasal hayatta etkili olduğu bir süreç yaşanmıştır. Karabağ Ermenileri ile yaşanan iç savaşta Azerbaycan Komünist Partisi (AzKP) yönetimini yetersiz gören bu oluşumlar 1989 Mart’ında Azerbaycan Halk Cephesi’ni (AHC) oluşturdular. Bir şemsiye örgüt yapısı sergileyen AHC’nin çimentosunu Ermenilerin aylık taleplerinin reddedilmesi ve Azerbaycan’ın siyasal ve ekonomik açıdan Moskova’dan daha özerk bir statüye sahip olması yönündeki talepler oluşturuyordu.⁸ Ermenistan ve Karabağ Ermenilerinin girişimleri karşısında mevcut yönetimin etkili bir tutum sergileyememesi AHC’nin kısa zamanda güçlenmesine, Ermenistan ve hükümet karşıtı muhalefetin merkezi haline gelmesine yardımcı olacaktır. 1990 yılının Ocak ayında Sovyet yönetiminin AzKP yanlısı müdahalesi bu süreci durduramadı. Buna paralel olarak, ayrılıkçı Ermenilerin Rus ordusunun yakın desteğini alarak cephede başarı göstermesi, AzKP iktidarının meşruiyetini yitirmesine, AHC’nin öne çıkmasına neden olacaktır.⁹ Bağımsızlıktan sonra aşama aşama yönetim üzerinde ağırlığını hissettiren AHC 1992 yılında bir hükümet darbesi ile iktidarı devralacak ve ülkede Haziran 1992’de cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılacaktır. Bu seçimlere AHC lideri Ebulfeyz Elçibey’in yanı sıra, üç farklı siyasal parti tarafından desteklenen adayın katılımı¹⁰ ve adaylar arasındaki rekabet o dönemde benzer hiçbir ülkede yaşanmamış bir durumdur. Azerbaycan, bağımsızlık sonrasında Komünist Parti yönetimi geleneğinden gelmeyenlerin bir seçim süreci sonucunda iktidara geldikleri tek Sovyet sonrası Türk Cumhuriyeti olarak da önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

7 Global Finance, *Azerbaijan Country Report* (2012), (<http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/324-azerbaijan-gdp-country-report.html#axzz21oCJ6QS1>).

8 İrfan Ülkü, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan*, (İstanbul: Doğan Kitabevi, 2000), ss. 49-50.

9 Turgut Demirtepe & Sedat Laciner, “The Role of the Karabakh Issue in Restoration of Azerbaijani Nationalism”, *Journal of Administration Sciences*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 187-207.

10 Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu*, s. 57.

Özetlenen bu olumlu dinamiklerin varlığına rağmen, Azerbaycan siyasal açıdan bağımsızlıktan günümüze otoriter bir kurumsallaşma sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu sürecin nedenleri, aynı zamanda güncel olarak Azerbaycan'da siyasal sistemin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Otoriterleşmenin başlıca nedenleri arasında Yukarı Karabağ sorununun iç politikaya etkileri üzerinde öncelikle durmak gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Azerbaycan'da bağımsızlık sürecinde ve bağımsızlıktan sonra Karabağ sorununun Azerbaycan'ın lehine çözümlenmesi konusunda yaşanan görüş ayrılıkları siyasal farklılaşmaya rengini vermiş, iktidarın başarısı, devamlılığı sorunun yönetimine bağımlı bir hale gelmiştir. AzKP yönetiminin devrilmesinde ve kısa süreli AHC yönetiminde Karabağ sorunu merkezi rol oynadı. Karabağ'daki savaşın de facto olarak komutan yaptığı Suret Hüseyinov'un Rusya'nın desteğiyle Elçibey'e karşı gerçekleştirdiği darbeye Rusya olmadan bir çözümün olamayacağına inanan Azeri nomenklaturası belirleyici rol oynadı. Haydar Aliyev yönetiminin kurulmasında bu beklentiler belirleyici olsa da, sonuç Azerbaycan için bir hayal kırıklığıydı. Yeni yönetim sorunu çözemediği gibi, yeni toprak kayıpları Azerbaycan'ı sorunda iyice zayıflattı. Aliyev yönetimi bu süreçte yine biri Suret Hüseyinov tarafından olmak üzere iki darbe girişimi ile karşı karşıya kaldı. Her iki darbe girişimi de savaş koşulları altında şekillenen siyasal rejimin iyice otoriter bir görünüm kazanmasına hizmet etti. Haydar Aliyev, selefi gibi bir akibete uğramamak için iç politikada daha katı bir tutum sergiledi. Seri tutuklamalar, sansür ve sürgün uygulamaları, Aliyev'e siyasal rakiplerini tasfiye fırsatı tanıdı.¹¹ Bu istikrarsızlık ortamında, 1991-1994 yılları arasında, savaş koşulları ve iç karışıklıkların baskısı altında ülkedeki siyasal sistem şekillenmiştir. Mayıs 1991'de savaş nedeni ile Azerbaycan Sovyeti kendini feshederek tüm yetkilerini 50 kişilik küçük bir meclise (Milli Şura) devretti. 1994 yılına kadar seçimlerin sürekli olarak erteleneceği Azerbaycan'da, bu meclis siyasal rejimin şekillendirilmesinde etkili olacaktır. Cumhurbaşkanı'nın kontrol edebildiği küçük bir yasama organı, otoritenin yürütmeye kaymasında, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin öne çıkmasında ve 1995 Anayasası'nda meclisin konumunun şekillendirilmesinde belirleyici olacaktır. Paralel olarak, Yukarı Karabağ'da yaşanan savaş nedeniyle sayıları beş yüz bini geçen insan yerlerinden edilerek, daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır.¹² Bu insanlar sosyoekonomik açıdan ülkenin en geri kalmış toplumsal

11 Leila Aliyeva, "Political Leadership Strategies in Azerbaijan", *ISEEES*, University of California, Cilt:1, Sayı: 1, 1995, s. 15.

12 Osman Özkul & Hüseyin Vermez, "Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları", *Bilgi Journal of Social Sciences of the Turkish World*, Sayı: 51, Güz 2009, s. 150.

grubunu oluşturmaktadırlar.¹³ Azerbaycan'da önde gelen muhalefet liderlerinin, İsa Kamber gibi, Karabağ kökenli olması da bu tabloya eklendiğinde Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'da iç politikanın belirlenmesindeki etkisi ve iktidar sahiplerinin bu konudaki hassasiyeti daha iyi anlaşılır. Bu arka planda, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde yaşanan istikrarsızlığa bir daha geri dönüşmemesi, işgal edilen toprakları geri alacak bir politikanın izlenmesi, her şeye rağmen ülkede istikrarı sağlayan otoriteye itaatin zorunlu olduğu temelinde bir meşruiyet anlayışı siyasal liderlerce öne çıkartıldı. Siyasal liderler iktidardaki konumlarını istikrarın sürdürülmesi temelinde meşrulaştırdılar ve siyasal mücadelede rakiplerine karşı bazı baskıcı yöntemlere başvurmanın gerekçesi olarak Karabağ sorununu sıklıkla kullandılar.

Azerbaycan'da siyasal sistem, bağımsızlık sonrasında muhalif oluşumlara karşı baskı potansiyeli yüksek, anayasal ve yasal olarak ustaca dizayn edilmiş kurumsal bir altyapıya sahip bulunmaktadır. Azerbaycan'da devlet otoritesi rejim içinde Cumhurbaşkanlığına belirleyici ve yönlendirici bir rol vermektedir. Bakanlar Kurulu üyelerini, Başbakan hariç, Meclis onayı olmadan atayabilir ve görevden alabilir. Cumhurbaşkanı gösterdiği Başbakan aday(lar)ının Meclis tarafından üç defa reddedilmesi durumunda Meclisin onayını almadan Başbakanı res'en atayabilme yetkisine sahiptir. Bakanlar Kurulu, Anayasanın 114. maddesine göre Cumhurbaşkanına "tabidir ve ona karşı sorumludur". Cumhurbaşkanı, bölge yürütme organlarının başkanlarını da doğrudan atar ve görevden alabilir. Bu organların yetkileri de Cumhurbaşkanınca belirlenir. Cumhurbaşkanının ülkedeki yüksek yargı ve diğer mahkemeler karşısında oldukça belirleyici yetkileri bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti İktisat Mahkemesi üyelerini seçerek Milli Meclis'in onayına sunma yetkisi cumhurbaşkanına tanınmıştır. Cumhurbaşkanı ülkedeki diğer mahkeme hâkimlerini doğrudan atayabilmektedir.

Cumhurbaşkanının bu yetkilerini rahatça kullanabilmesi için gerekli olan tüm koşullar sağlanmıştır. Ülkede uygulanan seçim sistemi Cumhurbaşkanlığı otoritesi ile uyumlu bir Meclis bileşiminin oluşturulması için kurgulanmıştır. Bu sistem elemeci bir süreçle Cumhurbaşkanlığı otoritesine uyumlu bir Parlamento bileşiminin oluşturulması amacına dönüktür. Bu sisteminin baş aktörü seçimlerin yürütülmesi ve denetiminden sorumlu Merkezî Seçim Komisyonu (MSK) ve ona

13 *Azerbaijan Republic: Recent Economic Developments and Selected Issues*,(Washington: IMF Country Report, 2000), s. 36.

bağlı çalışan bölge seçim komisyonlarıdır. Adaylık başvuruları bu komisyonlara yapılmakta ve genellikle komisyonlar bu yetkileri istenilmeyen adayların seçim sürecinin dışına itilmesi yönünde kullanmaktadırlar. MSK ve alt komisyonlar Cumhurbaşkanı ve hâkim devlet partisi Yeni Azerbaycan Partisi'nin vesaleti altında çalışan eleme mekanizmaları olarak işlev görmektedirler. Ayrıca, Azerbaycan'da seçime katılmak isteyen siyasal için belli sayıda seçmen imzası toplamak, bu imzaların bölgesel dağılımına ilişkin belli koşullar getirilmesi gibi örtülü seçim barajları uygulanmaktadır¹⁴ Buna ek olarak, ülke genelinde %6 genel seçim barajı uygulanmaktadır. Seçimlerden sonra, seçilen milletvekili "adaylarının" üyeliklerinin kabulü Anayasa Mahkemesinin onayına bağlıdır. Seçilen adaylardan 83'ünün üyeliğinin Anayasa Mahkemesince tasdik edilmesiyle Meclis yetki kazanabilmektedir. Başka bir ifade ile Anayasa Mahkemesi son incelemede 42 adayın seçimini iptal etse de Meclis çalışabilmektedir. Yasama süreci üzerinde de Cumhurbaşkanı'nın belirleyici yetkileri bulunmaktadır. Yasama dokunulmazlığı Anayasa'da muğlak bir biçimde düzenlenmiştir, milletvekilinin aldığı herhangi bir ceza, partisinin kapatılması veya seçildiği dönemde aldığı oyların düzgün hesaplanmadığının sonradan belirlenmesi milletvekilliğinden yoksun bırakılma nedeni olabilir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın, yasama süreci üzerinde de belirleyici bir takım yetkileri bulunmaktadır. 56 gün gibi uzun bir süre yasaları inceleme süresine sahiptir. Genel olarak güçleştirici veto yetkisine, anayasa değişikliklerinde ise mutlak veto yetkisine sahiptir. Ayrıca yasa tasarıları üzerinde Meclisin değişiklik yapabilmesi, tasarımı sunan organın "özel izni"ne tabidir. Meclis, tasarıları iki ay içinde oylamak zorundadır. Cumhurbaşkanı bu süreyi 20 güne kadar indirebilir.

Azerbaycan'da siyasal sistem, siyasal seçkinlerin iktidardaki konumlarını sürdürebilmelerini sağlayacak şekilde, ülkenin sosyoekonomik süreçlerinden özerk bir biçimde hareket edebilmelerine fırsat tanıyarak anayasal ve yasal mekanizmalarla donatılmıştır. Elemeci seçim sistemi ve Cumhurbaşkanı'nın kontrolündeki bir yargı sistemi aracılığı ile oluşturulan uysal Meclis, Cumhurbaşkanı'nın kişisel iktidarının sürdürülmesine yardımcı olmakta; Meclis muhalefetin etkin biçimde yer alabildiği bir platform işlevi görememektedir. Ülkedeki bütün anayasal değişiklikler de mevcut iktidar monopolünün sürmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin 2003 yılında Haydar Aliyev'den oğlu İlham Aliyev'e iktidar devrini sorunsuz bir şekilde sağlamak amacıyla, Cumhurbaşkanı-

14 *The Republic of Azerbaijan: Review of the Law on Parliamentary Elections*, (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2000), ss. 4-6.

nının ölümü durumunda vekalet yetkisinin Meclis Başkanından alınarak Başbakanına devrini içeren bir anayasa değişikliği yapılmış, 2009 yılında İlhan Aliyev'e ileride sorun çıkaracak bir düzenleme olan, Cumhurbaşkanlığında en fazla iki defa aday olabileme koşulu kaldırılmıştır.¹⁵

Azerbaycan'da bu siyasal sistem, sosyal arka plan olarak bölgesel ittifaklar arasındaki ilişki ve dengelere dayanmaktadır. Bu bölgesel ittifakların bazıları ülkedeki siyasi ve ekonomik açıdan yönetsel pozisyonlara hâkimdirler ve siyasal sistemin istikrarı bu ittifakların işbirliğini sürdürebilmelerine yakından bağlıdır. Azerbaycan'da bu çerçevede Batılılar, Bakülüler, Karabağlılar ve Gencililer olarak dört büyük bölgesel gruptan bahsedilebilir. Ülke yönetiminde birçok alt gruba ayrılmış bulunan Batılılar hâkim ittifakı oluşturmaktadırlar. Batılılar grubu içinde iki önemli ittifak Yerazi (Erivan'dan göç edenler) ve Nahçıvanlıların belirleyici bir ağırlığı bulunmaktadır. Aliyev ailesi Nahçıvanlı olmakla birlikte, köken olarak Erivan'dan gelmeleri nedeni ile Yeraz grubunun da üyesidir. Dolayısıyla Aliyevler, Batılıların iki büyük grubunun desteğini alan güçlü bir ailedir.¹⁶ Batılılar dışında, Bakülüler, Karabağlılar, Gencililer, Çekiler ve Avarlar gibi diğer ittifaklar da ülkede bulunmaktadır, ancak bunlar yönetici pozisyonlarda etkili olmayan gruplardır.¹⁷ Bölgesel ittifaklar arasındaki dengelerin yönetimi açısından petrol ve doğal gaz dışsattımına dayalı rantiyer altyapı büyük önem taşımaktadır. Rantiyer sistem, ağırlıklı olarak doğal kaynak dışsattımına dayalı olarak ülke dışından sağlanan gelire dayalı bir ranta sahip olan devlet yapısına dayanmaktadır¹⁸ ve elde edilen rantın yönetsel gruplar arasında dağıtımı ile patronal bir otoriter yapı bu tip ülkelerde kurumsallaşabilmektedir. Smith doğal kaynak dışsattımına dayalı rantiyer devletlerin değişime karşı daha dirençli bir yapı sergilediklerini belirtmektedir.¹⁹ Eğer yönetici elitler, kendi dışlarındaki muhalif oluşumlara karşı ortak hareket edebiliyorlarsa, muhalefetin gücü zayıflatılabilir.

15 Araz Aslanlı, "Azerbaycan'da İç Politik Gelişmeler ve Demokrasi Sorunu", *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, 2002, s. 18; Mina Muradova, "Azerbaijan: Referandum to Abolish Presidential Term Limits Sparks Criticism of Baku", *Eurasia Insight*, 29 Ocak 2009, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav022909a.shtml>).

16 Bahodir Sıdıkov, "New or Traditional? Clans, Regional Grouping, and State in Post-Soviet Azerbaijan", *Forum*, Cilt: 21, 2004, ss. 68-74.

17 Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu*, ss. 207-209.

18 Hussein Mahdavy, "The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran", M. A. Cook (Der.), *Studies in Economic History of the Middle East. From the Rise of Islam to the Present Day*, (London: Oxford University Press, 1970).

19 Benjamin Smith, "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999", *American Journal of Political Science*, Cilt: 48, Sayı: 2, 2004, ss. 232-246.

Rantiyer ekonomik yapı, ittifaklar arasındaki bağın oluşturulması ve sağlanmasında bu tip sistemlerde büyük öneme sahip bulunmaktadır. Rantiyer sistemler lider değişimi dönemlerinde hassasiyet kazanır. İktidarın kime devredilebileceği konusundaki anlaşmazlıklar istikrarsızlığa neden olabilir. Azerbaycan'da 2003 yılında ciddi bir sorun yaşanmadan Haydar Aliyev'in iktidarını oğluna devredebilmesi, Aliyev ailesinin yönetici gruplar üzerindeki dengeleme yeteneğini göstermektedir. Yine İlham Aliyev'in 2005 yılından sonra yönetici gruplar arasında yürüttüğü bir dizi tasfiye dalgası, siyasal tartışmalara neden olsa da istikrarsızlığa yol açmadan atlatılabilmektedir. Bu süreçte paralel olarak 2005 yılı sonrasında ülkede, Haydar Aliyev döneminde yönetimin bir unsuru olan bazı grup ve isimler arasında bir tür iç muhalefetin geliştiği de bu görünüme eklenmelidir.

Özetle, Azerbaycan'da iç ve dış dinamiklerin birbirlerini paradoksal biçimde besledikleri patronal-otoriter bir başkanlık rejimi modelinin gelişmekte olduğu söylenebilir. Ülkede patronalizmin birçok kurumsal, sosyoekonomik özellikleri bir arada bulunmaktadır. Patronalizm, rantiyer bir ekonomik altyapıya dayanmakta, aynı zamanda bu sistem, aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere, uluslararası aktörlerin desteğini alabilmektedir. Siyasal sistem bu zeminde iktidar monopolünü koruyucu ve baskı kurma potansiyeli yüksek bir kurumsal altyapı ile desteklenebilmektedir.²⁰

Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler ve Azerbaycan'a Yansımaları

Renkli devrimler ve Arap Baharı sürecinin analiz edilmesinde, rejimin otoriterlik derecesi, muhalefetin gücü, dış aktörlerin yaklaşımı, ülkenin sivil toplum yapısı ve halkın genel algılamasında meşruiyet kaybı gibi ölçütler önem kazanmıştır.²¹ Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler seçime dayalı barışçıl bir iktidar değişiminin hayata geçirilemediği ülkelerdir. Bu ülkelerde kurumsallaşmış siyasal sistem, temel olarak iktidar darbelerine dayanmaktaydı ve yönetimde ekonomik kaynakların dağıtımına hakim dar bir seçkin grup bulunmaktaydı. Bu seçkinler iktidar yapısına yönelik muhalefeti baskıcı yöntemlerle ortadan kaldırmakta sakinca görmeyen bir hareket tarzına sahipti.²² Dolayısıyla bu ülkelerde muhalefet hareketleri çoğunlukla yer altına çekilmiş durumdadır ve siyasette olağandışı yöntemlere başvurma eğilimi güçlüdür. Tunus Arap Baharı'nın başladığı ülkeye-

20 Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu*, s. 228.

21 M. Turgut Demirtepe, "Hayallerden Gerçeklere Arap Baharı ve Orta Asya", *Analist*, Sayı:11, Ocak 2012, s. 47.

22 Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s. 9.

di. 1956 yılında Fransız sömürge yönetiminden kurtulan ülkenin kurucu lideri Habib Burgiba 1987 yılında, örtülü bir hükümet darbesi ile yönetimi Zeynelabidin Bin Ali'ye devretmek zorunda kalmıştır. Bin Ali, halktan kaynaklanacak bir muhalefet dalgasına ve bizzat yönetici seçkinlerden gelecek bir hükümet darbesine karşı, ülkeden ayrıldığı 2010 yılının sonuna kadar Tunus'ta baskıcı bir rejim oluşturmuştur.²³ Mısır'da benzer şekilde yönetsel yapı askeri darbe sonucunda, Arap Sosyalist Birlik Partisi'nin (ASU) hakimiyeti altında oluşturulmuştu. Cemal Abdul Nasır'ın karizmatik kişiliğinde çoğulculuğa kapalı rejim, liderin öldüğü 1970 yılına kadar devam etti. Onun yerine getirilen ve Kral Faruk'a yönelik darbeyi yapan Hür Subaylar kadrosundan Enver Sedat, önce parti içinde farklı siyasal grupların oluşumuna izin verdi, daha sonra da ülkede ilk kez 1976 yılında bu grupların yarışabildiği seçimler gerçekleştirildi. 1978 yılında Mısır'da yeni partilerin kurulmasına izin verildi ve ASU dağıtıldı. Ancak siyasal çoğulculuğun sonuçları kısa zamanda liberalleşmeye son verilmesine ve rejimin yeniden otoriterleşmeye doğru kaymasına neden oldu. Sedat'ın bir suikast sonucunda öldürüldüğü 1981 yılına gelindiğinde ülkede ordunun belirleyici olduğu otoriter bir yapılanma kurumsallaşmış bulunuyordu. Enver Sedat'ın yerine geçen Mareşal Hüsnü Mübarek ülkede Ulusal Demokrasi Partisi güdümünde bir "vitrim demokrasisi" oluşturmaya çaba harcadı. Onun döneminde yapılan seçimler bir iktidar değişimine yol açmasa da parlamento merkezli muhalefetin oluşmasına ve rejimin meşruiyetinin sorgulanmasına katkı sağladı.²⁴ Libya'da da iktidar yapısı 1969 yılında Muammer Kaddafi'nin bir askeri darbe ile yönetime gelmesinden sonra yapılanmıştır. Kaddafi, ülkeyi "Cemahiriye sistemi" adı verilen, kabile geleneklerine dayanan bir tür halk demokrasisi ile yönetti. Ancak bu tür iddia taşıyan tüm rejimlerde olduğu gibi burada da liderin kişiliğine bağımlı hale getirilmiş, yönetim hiyerarşisinde yine kişisel ilişkilerin hâkim olduğu, kabileler arasındaki dengelerin önemini koruduğu bir yönetim yapısı ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel nedeni toplumun siyasal örgütlenmesine izin verilmemesi nedeniyle oluşan boşluğun, liderin kılavuzluğu ve geleneksel kurumlar tarafından doldurulmasıdır. Kaddafi döneminde aşağıda gerçekte kabilelerin geleneksel liderlik yapısı tarafından şekillendirilen Halk Kongreleri, yukarıda ise Bakanlar Kuruluna denk gelen, Genel Halk Komitesi siyasal hayatın kurumsal temelleri-

23 Ufuk Ulutaş & Furkan Torlak, *Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi*, (Ankara: SETA, 2011), s. 6.

24 Hamdy A. Hassan, "State versus Society in Egypt: Consolidating Democracy or Upgrading Autocracy", *African Journal of Political Science and International Relations*, Cilt: 4, Sayı: 9, 2010, ss. 319-323.

ni oluşturmaktaydılar.²⁵ Bu sistemin kurumsallaşma derecesi Tunus ve Mısır'ın gerisindeydi ve muhalefetin niteliği de daha çok kişilere ve geleneksel kabile ilişkilerine dayanmaktaydı.

Tunus, Mısır ve Libya ile ilgili olarak değişime yön veren dinamikler arasında ekonomik sorunlar öncelikle vurgulanmıştır. Tunus ve Mısır'da yönetici ve bürokratların karıştığı ekonomik yolsuzlukların ve ülkelerde hüküm süren gelir dağılımı eşitsizliğinin genel sosyal hoşnutsuzluğun oluşmasında rol oynadığı ifade edilmiştir. Bu ülkelerde eğitilmiş genç kuşağın taleplerine cevap verebilecek mekanizmaların oluşturulamamış olması, bürokrasinin ve hukuk sisteminin iyi çalıştırılmaması ekonomik sorunlardan kaynaklanan yolsuzluğu tabana yaymış ve özellikle genç kitlelerin protestolara aktif olarak katılması sonucunu doğurmuştur.²⁶ GALLUP'un 2010 yılında yaptığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki 15 ülkeyi kapsayan gelişmişlik indeksi sıralamasında Tunus 11., Mısır 13. ve Yemen 14. sırada gelmekteydi.²⁷ Mısır'da işsizlik oranı 2010 yılında % 9 civarında gerçekleşmişken, bu oran 2012 yılında %12,6'ya yükselmişti. Aynı yıllarda Tunus'ta işsizlik %13'ten %18'e yükselmiştir.²⁸ ILO yetkililerine göre Mısır'da gençler arasında işsizlik oranı %23,4'ü bulmaktadır.²⁹ Bu ülkelerde otoriter yönetim döneminde ekonomide sınırlı bir büyüme yaşanmış olmasına rağmen bu büyüme demografik yapıda ağırlığı oluşturan gençlerin taleplerinin karşılanmasında ve sosyal sorunların çözümünde yeterli olamamıştır. Libya yönetsel yapıda olduğu gibi, ekonomik açıdan da diğer iki ülkeden farklı özellikler göstermektedir. Libya önemli bir petrol ihracatçısı, OPEC üyesi bir ülkedir ve ülke doğal gaz rezervleri açısından dünyada 20. sırada gelmektedir. Enerji dışsatımı ülke gelirlerinin %95'ini oluşturmakta ve kamu harcamalarının yaklaşık %60'ını karşılamaktadır.³⁰ 1999 yılında, Kaddafi'nin Lockerbie olayına ilişkin sorumluları İskoçya'ya teslim etmesinden sonra ülkenin enerji alanında Avrupa ve ABD'li

25 Selin M. Bölme vd., *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, (Ankara: SETA, 2011), ss. 8-10.

26 Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012, s. 54.

27 Jon Clifton & Lymari Morales, "Egyptians', Tunisians' Wellbeing Plummet Despite GDP Gains", 2 Şubat 2011, *GallupWorld*, (<http://www.gallup.com/poll/145883/egyptians-tunisians-wellbeing-plummet-despite-gdp-gains.aspx>).

28 Trading Economics, (<http://www.tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate>); (<http://www.tradingeconomics.com/tunisia/unemployment-rate>).

29 "Youth Unemployment in the Arab World is a Major Cause for Rebellion", ILO, 2011, (http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/press-and-media-centre/insight/WCMS_154078/lang--en/index.htm).

30 Selin M. Bölme vd., *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, s. 15.

firmalarla ilişkilerinde hızlı bir gelişme yaşanmış ve bu durum ekonomik göstergelere olumlu yansımıştır. Yukarıda değinilen GALLUP araştırmasında Libya 9. sırada yer almaktaydı. Ancak bu olumlu gelişme, aynı hızda topluma yansıtılmamıştır. Ekonomide liberalleşme, sosyalist-eşitlikçi bir söylem temelinde şekillendirilmiş bir toplumsal yapıda hızla zenginleşen ve rejime yakın yeni grupların oluşumuna ve bu grupların neden olduğu yolsuzlukların toplumun daha çok dikkatini çekmesine neden olmuştur.

Arap Baharı'nı tetikleyen dinamiklerden bir diğerinin küreselleşme sürecine paralel olarak iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sosyal hareketlerin niteliği üzerinde yapmış olduğu değişim olduğu belirtilmektedir.³¹ İletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda toplumların farklılıklardan haberdar olma, haberleşme, yeni ortaklıklar oluşturma ve sorunların kaynakları ve çözümü konusunda ortak düşünce ve tavır geliştirme imkânları da artış göstermiştir. Klasik siyasal ve toplumsal örgütlenmeleri aşan, birçok kesimden insanların katılabildikleri sosyal hareketler bu şekilde gelişme gösterebilmiş ve mevcut otoritelerin toplumların organize olma yeteneklerini sınırlama kapasitelerinde önemli aşınma yaşanmıştır. Özellikle Mısır ve Tunus'ta ortak toplumsal eğilimler oluşturma yönünde bilişim teknolojilerinin kullanılması yeni değildir. Örneğin Mısır'da bu araçların toplumsal tepkiyi yönlendirmekte kullanılması 2004 yılına kadar gitmektedir.³² Bu ülkelerde yaşanan olaylar, sosyal medyanın mevcut otoritelerin iletişim kanallarına ulaşımı sınırlayacak yetenekler geliştiremedikleri durumlarda toplumsal hareketleri tetikleyen ve sonuca ulaşmada belirleyici bir faktör olduğuna ilişkin yorumları güçlendirmiştir. Bu yorumlara göre, mevcut hoşnutsuzluklar temelinde belli bir siyasal örgüte aidiyetle nitelendirilemeyecek farklı kesimlerden insanlar benzer taleplerle meydanları doldurabilmiş, bu durum otoritelerin baskıcı araçları devreye sokmasını da güçleştirmiştir. Aynı zamanda mevcut yönetim ağının içinden kopmaların yaşanması mümkün olmuştur. Arap Baharı'nda iletişim araçlarının etkisi açısından vurgulanan diğer bir nokta Katar merkezli El-Cezire televizyonunun yapmış olduğu yayınlardır. El-Cezire, sürekli olarak meydanlardan yayın yaparak, aktivistlerle canlı bağlantılar gerçekleştirerek konu ile ilgili tartışmaları kamuoyuna aktarmıştır. Aynı zamanda bu yayınlar diğer Arap ülkelerinde benzer hoşnutsuzluklar taşıyan kitleler için ilham kaynağı oluşturmuştur.

31 Manuel Manrique & Barah Mikail, *The Role of New Media and Communication Technologies in Arab Transitions*, (Madrid: FRIDE Policy Brief, 2011).

32 Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", s. 58.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerle ilgili olarak üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, bu ülkelerde ordunun sistem içindeki yeri ve olaylar sırasında takındığı tutumdur. Mısır ve Tunus'ta görece iyi kurumsallaşmış bir askeri yapı bulunmaktadır. Ordu her iki ülkede de gösterilere doğrudan müdahale etmemiş, liderleri göstericiler karşısında yalnız bırakmıştır.³³ Libya'da ise kurumsal açıdan güçlü bir askeri yapı bulunmamaktaydı. Libya ordusu, Kaddafi'nin kabilesine mensup kişilerden oluşan birlikler ve Afrika ülkelerinden getirilen paralı askerlerden oluşan lejyondan oluşmaktaydı. Kaddafi yönetimi bu güçleri muhalefete karşı kullanabildi, ancak eğitim açısından yetersiz olan bu güçler, uluslararası askeri desteği arkasına alan muhalif güçler karşısında başarı sağlayamadı.³⁴ Farklı nedenlerden kaynaklansa da belirtilen ülkelerde ordunun olaylara karşı izleyici bir tutum takınması, muhalefete karşı yönetimlerin baskı kurma yeteneğini sınırlamıştır. Nitekim, Mısır'da Temmuz 2013'te General Sisi komutasındaki Mısır ordusunun Mursi yönetimine karşı gerçekleştirdiği kanlı darbe ile değişim süreci kesintiye uğratılmış ve vesayetçi bir rejimin ülkede yapılandırılması yönünde yeni bir süreç başlatılmıştır. Darbe sürecinde karşıt toplumsal güçler sosyal medya dahil tüm protesto araçlarını, Arap Baharı'nın yaşandığı dönemden daha etkin bir biçimde kullanmış olmalarına ve ordunun göstericilere vahşet derecesine varan müdahalesine rağmen yukarıda özetlenen sosyal medya–protesto etkileşimi gerçekleşmemiştir. Bu gelişme sosyal medya–toplumsal hareket ilişkisinin bir dinamik olarak ele alınmasını sorgulanır kılmaktadır.

Son olarak her üç ülkede de, yaşanan iktidar değişimlerinden önce ABD ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme konusunda istekli yönetimler iş başında bulunuyordu. Ancak bu yönetimlerin geliştirmek istediği ilişkiler ile ABD'nin ve diğer Batılı ülkelerin bölge politikası benzer dinamiklerden kaynaklanmamaktaydı. Değişimin yaşandığı ülkeler sahip oldukları yönetim yapıları ile bölgenin değişimine dönük girişimlere sorun çıkartabilecek ülkelerdi.³⁵ Aynı zamanda aşağıdan yukarıya beklenmedik bir değişim dalgası Batı karşıtı yönetimlerin bölgede güç kazanması sonucunu doğurabilirdi. Dolayısıyla seçilmiş yönetimlerin kurumsallaştırılması ve bu yönetimlerle geliştirilecek ilişkiler aracılığı ile Ortadoğu ülkelerinde meşruiyet kazanma arayışı, Batılı ülkeler için kontrollü bir değişim sürecini zorunlu kılmaktaydı. Ancak Batılı ülkelerin beklentisi olan

33 Nebahat Tanrıverdi, "Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, 2011, s. 30.

34 Selin M. Bölme vd., *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, s. 21.

35 Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", s. 12.

değişimin ne ölçüde bu ülke halklarının değişim taleplerini içerdiği tartışmalıdır. Mısır'da ortaya çıkan diğer bir sonuç, aşağıdan yukarıya bir demokratikleşme sürecine karşı Batılı ülkelerin vesayetçi bir vitrin demokrasisinin bu ülkelerde kurumsallaştırılmasına açık destek verdikleri gerçeğidir.

Azerbaycan, yukarıda belirtildiği gibi, sosyoekonomik yapısı, demografik özellikleri, enerji zenginliği gibi nedenlerle Ortadoğu'da yaşanan değişimle ilişkilendirilebilecek bir ülkedir. Nitekim, olayların başlamasından, özellikle Libya'da yaşanan iktidar değişikliğinden sonra, sahip olunan enerji kaynaklarının otoriter rejimleri bölgede daha stabil kılacağına ilişkin değerlendirmelerin anlamını yitirdiği, Azerbaycan'ın hem ekonomik, hem de sosyal yapı yönünde bu üç ülkenin sahip olduğu bir çok özelliği taşıdığı ve Arap Baharı'ndan etkilenerek ülkelerin başında geldiği yönünde yorumlar gündeme getirilmiştir.³⁶

Arap Baharı'na paralel olarak Azerbaycan'da yaşanan süreç bir kaç boyutta değerlendirilebilir. Bunlardan ilki ülkede meydana gelen protesto gösterileri ve bu gösterilerin ne ölçüde Arap Baharı'ndan etkilendiği konusudur. İkincisi Azerbaycan'da yönetsel otoritelerin ve muhalefetin olaylara bakışı ile ilgilidir. Üçüncü boyut ise küresel ve bölgesel aktörlerin Azerbaycan'a yönelik politikalarının etkileri sorusu çevresinde şekillenmektedir.

Azerbaycan'da incelenen tarihler arasında Arap Baharı ile ilişkilendirilen altı protesto eylemi bu çalışma kapsamında incelenmektedir. Ancak, aşağıda da üzerinde durulacağı üzere, bu eylemlerin bazılarının Arap Baharı'ndan esinlenip, esinlenmediği tartışmalıdır. Eylemlerden ilki Aralık 2010'da resmi okullarda okuyan kız öğrencilerin başörtüsü takmalarının yasaklanmasını protesto eden bin kadar göstericinin Milli Eğitim Bakanlığı önünde yapmış olduğu protestodur. Eylem Şiiler için kutsal kabul edilen Aşura gününe denk getirilmişti. Göstericilere polisin müdahalesi sonucunda çok sayıda kişi tutuklandı ve yedi göstericiye kısa süreli hapis cezaları verildi. Bu eylemi 15 Aralık'ta Masallı kasabasında ve 18 Aralık'ta Nardaran'daki benzer amaçlı protesto gösterileri izledi. Ancak son iki eyleme polis müdahale etmedi.³⁷ Olayların sürdüğü sırada 1995 yılında faaliyetleri durdurulan Azerbaycan İslam Partisi'nin (AİP) yöneticilerinden Masum Samedov ve üç partili tutuklandı. AİP Şiilik temelinde ve İran'a yakın bir politika

36 Piotr Trzaskowski, "Nabucco and the Arab Spring", (Astana: EBRD Annual Meetings, 2011), ss. 1-2; Kester Kenn Klomegah, "Arab Spring at Azerbaijan's Door", 10 Nisan 2011, (<http://centerarnews.com/arab-spring-at-azerbaijans-door-p4313-1.htm>).

37 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Hijab Ban in Schools Fuels Debate in Baku on Role of Islam", *Eurasia Insight*, 6 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62670>).

izlemektedir. Parti yasaklı olmasına rağmen, özellikle 2005 yılından sonra güç kazanmaya başlamıştır. Bazı yorumlarda bu durumun 2003-2005 yılları arasında ülkedeki muhalefet partilerinin zayıflatılmasına paralel olarak yaşanan radikalleşmenin bir sonucu olduğu ileri sürülmektedirler.³⁸ Samedov'un tutuklanmasından kısa bir süre sonra İran Genel Kurmay Başkanı, Azerbaycan'ın dini inançlara yönelik baskı politikasını sürdürmesi durumunda kendi halkının ayaklanması ile karşı karşıya kalacağı ve buna direnemeyeceği yönünde bir açıklama yapmıştır.³⁹ 19 Kasım'da İslam dini ve İran rejimi konusunda eleştirel yazıları ile tanınan ve bazı İranlı din otoritelerinin hakkında ölüm fetvası verdikleri Azerbaycan'lı yazar Refik Tagi'nin bir suikast sonucunda hayatını kaybetmesi, karşılıklı protestolarla başlayan sürecin iki ülke arasında bir gerilime dönüşmesine neden oldu.⁴⁰ Azerbaycan Ulusal Güvenlik Bakanlığı 19 Ocak 2012 tarihinde terörist bir saldırı hazırlığında bulunan üç kişinin yakalandığını açıkladı. Bakanlığın iddiasına göre yakalananlardan biri, İran'da yaşıyordu ve İran Gizli Servisi ile bağlantılı çalışıyordu. Bakanlık ele geçirilen silahların da İran'dan gizlice Azerbaycan'a sokulduğunu ileri sürmekteydi.⁴¹ Şubat 2012'de bir İngiliz gazetesinde İsrail Gizli Servisi MOSSAD'ın İran'dan istihbarat sağlamak konusunda Azerbaycan hükümeti ile işbirliği yaptığı yönündeki bir haberin yer alması ve devamında, İran'ın ülkede nükleer teknoloji konusunda çalışan bilim insanlarına yapılan suikastların bu işbirliğine dayalı istihbarat sonucunda yapıldığını iddia etmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir.⁴² Gerginlik iki ülke arasında karşılıklı verilen notalarla sürecektir.

İkinci protesto, 11 Mart ve 2 Aralık'ta gerçekleştirilen eylemlerdir ve bu eylemlerin söylem ve yöntem açısından Arap Baharı'ndan esinlendiği çok açıktır. Özellikle Mısır'da baş gösteren olaylar, benzer bir muhalefetin ülkede örgütlenmesi açısından bazı girişimlerin başlatılmasına neden olmuştur. Azerbaycan yönetimi ile Mübarek rejimi arasında son yıllarda yakınlaşan ilişkiler bu açıdan

38 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Arrest of Islamic Party Leader Puts Religion in the Political Spotlight", *Eurasia Insight*, 11 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62692>).

39 Eldar Mamedov, "Azerbaijan: Baku Wrestles with Iranian Predicament", *Eurasia Insight*, 22 Eylül 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/64213>).

40 Khadija Ismayilova, "Azerbaijan: Killing of Writer Stirs Debate about Islam, Civil Rights and Iran", *Eurasia Insight*, 29 Kasım 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/64601>).

41 "Azerbaijan Says It Exposed Terror Cell In Baku", *RFE/RL*, 20 Ocak 2012, (http://www.rferl.org/content/azerbaijan_terror_cell_exposed_baku/24457695.html).

42 Shahin Abbasov, "Azerbaijan and Israel: The Enemy of My Enemy Is My Friend", *Eurasia Insight*, 21 Şubat 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65029>).

önemlidir. Azerbaycan petrol şirketi SOCAR'ın Mısır ile petrol ticareti ve ülkede rafineriler kurulması konusunda yakın ilişkileri mevcuttur. İlham Aliyev'in eşi Mihriban Aliyeva'nın ismi, başkanlığını yürüttüğü Haydar Aliyev Vakfı adına İskenderiye Kütüphanesi'nin kurulması ve ülkedeki bazı sosyal projelere verdiği destek nedeniyle Kahire'de bir okula verilmiştir. Aliyeva, Hüsnü Mübarek'in eşi Suzanne Mübarek ile birlikte, sözlerini Suzanne Mübarek'in yazdığı bir şarkının klibinde yer almıştır. Dolayısıyla Mısır'da yaşanan olayların, gelişen ilişkileri nasıl etkileyeceği ve ülke siyasetine nasıl yansyacağı konusunda tartışmalar kamuoyunun gündemine girmeye başlamıştır. Azerbaycan yönetiminin Arap Baharı'na ilk tepkisi kamuoyunu yatıştırıcı bazı önlemleri almak şeklinde olmuştur. Azerbaycan'daki siyasal sistemin etkili figürlerinden, Haydar Aliyev'in eski arkadaşı ve İlham Aliyev'in en güçlü destekçisi olan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ramiz Mehdiyev ani bir kararla, 2009 yılından beri herhangi bir faaliyet yürütmeyen Yolsuzlukları Önleme Komitesi'nin toplanacağını açıkladı. Ocak 2011'de yapılan toplantıda ithalat vergilerinde uygulanan bazı ayrıcalıklar kaldırıldı ve bakanlıkların yolsuzlukları önleme ve verilen hizmetlerin iyileştirilmesi yönünde çalışma başlatması konularında bir dizi tavsiye kararı alındı.⁴³ Toplantıdan sonra farklı bakanlar basın ve televizyonlarda hizmetlerin kalitesinin yükseltileceği, alınan ücretlerde indireme gidileceği, vatandaşların tercihleri doğrultusunda yenilikler yapılacağı yönünde açıklamalar yapmaya başladılar. Bu durum, Azerbaycan'da otoritelerin Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, ülkede de ortaya çıkabilecek bir protesto dalgasına karşı taşıdıkları hassasiyeti ve bir dizi kurumsal önlemi bu amaçla devreye sokma çabasını göstermektedir. Bu arada ülkede muhalefeti temsil eden bir grup parti ve dernek temsilcisi 29 Ocak 2011 tarihinde ortak bir toplantı gerçekleştirerek derhal erken seçime gidilmesi, aksi takdirde Mısır ve Tunus'takine benzer protestoların ülkede yaşanabileceği uyarısında bulundu.⁴⁴

Azerbaycan hükümetinin Mısır ve Tunus olaylarının ülkeye yansması konusunda aldığı önlemler yukarıda açıklananlarla sınırlı kalmamıştır. 5 Şubat'ta Mısır ve Tunus'ta yapıldığı gibi "Öfke Günü" adı altında geniş katılımlı bir protesto eylemi çağrısı yapan AHC Gençlik Kolları üyesi Cabbar Savalanlı adli bir suç gerekçe gösterilerek tutuklandı. Mart başında bir grup aktivist Facebook üzerinden 11 Mart tarihinde ülkenin her yerinde protesto gösterilerinin başlatılması konusunda bir girişim başlattılar. Açılan sayfada Azerbaycan halkına çağ-

43 Khadija Ismayilova, "Azerbaijan: Protests in Egypt Are Reverberating in Baku", *Eurasia Insight*, 31 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62802>).

44 Khadija Ismayilova, "Azerbaijan: Cairo Unrest Spurring Anti-Graft Effort in Baku", *Eurasia Insight*, 7 Şubat 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62844>).

rıya olumlu karşılık verip vermeyeceklerini “katılıyorum” veya “katılmıyorum” ifadelerinin üzerine tıklayarak belirtmeleri isteniyordu. Aktivistlerin bu şekilde katılım oranını tespit ederek eylemi yönlendirmeyi planladıkları anlaşılmaktaydı.⁴⁵ Yapılan çağrının ardından organizasyonun Azerbaycan sorumlusu Bahtiyar Hacıyev, asker kaçağı olduğu gerekçesiyle tutuklandı ve diğer bazı kişiler gözaltına alındı. İçişleri Bakanlığı 11 Mart tarihinde herhangi bir gösteriye izin verilmeyeceğini açıklarken, üniversite yönetimleri bu tarihte derslere girmeyen öğrencilerden yazılı gerekçe isteneceğini duyurdular.⁴⁶ Eylemle ilgili Facebook sayfasına girerek olumlu görüş bildirenlerin sayısının dört bini bulunduğu organizatörlerce açıklandı. 11 Mart’ta ise Bakü’nün değişik caddelerinde ve ülkenin bazı şehirlerinde sınırlı katılımlı gösterilere polis müdahale ederek birçok göstericiyi gözaltına aldı.⁴⁷ Bu eylemden hemen sonra Bakü’de toplanan muhalefet partileri ve dernekler 2 Nisan’da bu kez partilerin destekleyeceği geniş kapsamlı bir miting düzenleyeceklerini açıkladılar. AHC liderlerinden Ali Kerimli, 11 Mart’ta düzenlenen gösterilere polisin müdahalesi ile daha önce yapılan benzeri eylemlere yapılan müdahaleler arasında fark bulunduğunu, polisin bu kez daha ılımlı bir tutum içinde bulunduğunu, bunun da Arap Baharı’nın bir etkisi olduğunu belirtti.⁴⁸ Bu açıklama, 2005 yılındaki kanlı olaylardan sonra etkinlikleri önemli ölçüde sınırlanan muhalefet partilerinin, Arap Baharı nedeniyle yönetimin müdahale alanının sınırlanacağı beklentisi içinde bulduklarını göstermektedir. Ancak muhalefetin bu beklentisi gerçekleşmedi. 2 Nisan’da muhalefet partileri ve derneklerin desteklediği gösteri girişimine polis sert bir şekilde müdahale etti. Gösteriye katılmak amacıyla toplanan gruplara müdahale edilerek, insanlar gösteri alanına ulaşmadan dağıtıldılar. Olaylar sırasında muhalif dernek ve partilerin web sitelerine erişimi engellendi. Müdahalelerde yaklaşık iki yüz kişi gözaltına alındı.⁴⁹ Nisan ayında ise Azerbaycan hükümeti Washington ve Oslo merkezli iki örgütün Azerbaycan’daki faaliyetlerinin durdurulduğunu açıkladı.⁵⁰

45 “Azerbaijani Activists Organize Day Of Protest Via Facebook”, *RFE/RL*, 5 Mart 2011, (http://www.rferl.org/content/azerbaijani_activists_organize_day_of_protest_via_facebook/2327394.html).

46 Shahin Abbasov, “Azerbaijan: Facebook Arousing Government Suspicion in Baku on Eve of Protests”, *Eurasia Insight*, 10 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63044>).

47 Khadija Ismayilova, “Azerbaijan: Facebook Protests Result in Arrests”, *Eurasia Insight*, 11 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63057>).

48 Khadija Ismayilova, “Azerbaijan: Facebook Protesters Have Baku Guessing”, *Eurasia Insight*, 15 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63081>).

49 “Riot Police Break Up Protest In Downtown Baku”, *RFE/RL*, 2 Nisan 2011, (http://www.rferl.org/content/riot_police_block_baku_protest_march/3544767.html).

50 Khadija Ismayilova, “Azerbaijan: Government Closes Two International NGOs”, *Eurasia Insight*, 19 Nisan 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63330>).

Azerbaycan’da Arap Baharı kapsamında yorumlara konu olan üçüncü olay, Bakü’nün 170 km. kuzeyinde bulunan Guba şehrinde Mart 2012’de baş gösteren protesto gösterileridir. Guba öncelikle etnik yapısı ile dikkat çeken bir bölgedir. Burada kendilerine Dağ Yahudileri adı verilen küçük bir etnik toplulukla birlikte Azerbaycan’da önde gelen bir azınlık grup olan Lezgiler yaşamaktadır. Yahudi etnik topluluğun yaşaması nedeniyle, Guba İsrail’in yakından ilgilendiği bir bölgedir. Genel olarak bölgede yaşayan halkın gelir seviyesi Azerbaycan ortalamasının üzerindedir. Bölgede çoğunluğu oluşturan Lezgiler, Dağıstanlı etnik bir topluluktur. 1999 nüfus sayımına göre Lezgiler %2,2 ile Azerbaycan’daki en büyük etnik topluluğu oluşturmaktaydılar. Lezgiler arasında milliyetçi eğilimli oluşumlar bulunmaktadır. 1993 yılında bölgenin Azerbaycan’dan ayrılmasını savunan Lezgi Halk Demokrat Partisi adı altında bir siyasi örgüt kurulmuş, ancak bir başarı sağlayamamıştır.⁵¹ Guba olayları bölge valisinin Guba halkının ülkeyi sevmedikleri ve ulusal çıkarları düşünmeyerek hareket ettikleri yönündeki açıklamalarının sosyal paylaşım sitelerinde yayınlanması üzerine çıkmıştır.⁵² Eylemler geniş katılımlydı. Ancak olayların başından beri göstericiler doğrudan valinin kişiliğini hedef aldılar. Olaylar sırasında İlham Aliyev’in posterlerinin taşınması, diğer bölge yöneticileri ile diyaloga açık hareket etmeleri ve bölge otoritelerinin göstericilere karşı oldukça ılımlı bir tutum sergilemeleri, bu eylemin doğrudan Arap Baharı ile ilgili olmadığı izlenimini güçlendirmektedir. İlham Aliyev olaylardan sonra Guba Valisini görevinden aldı ve bölgeye Bakü’den yetkililer göndererek halkla geniş kapsamlı bir diyalog başlattı.

Azerbaycan’da 2013 yılı başlarında meydana gelen diğer üç olay ise yine Arap Baharı açısından bazı değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. Bu olaylardan ilki kışlalarda yaşanan şüpheli asker ölümleri ile ilgili yapılan protesto gösterileridir. Ocak ayında asker Ceyhun Gubadanov, Mart ayında ise asker Alman Aliyev’in ölümü üzerine gerçekleştirilen bu gösterilere sosyal ağlar üzerinden örgütlenen üç bine yakın kişi katılmıştır. Bu eylemlerin örgütlenmesinde etkili bir kişi olan Emin Milli, orduda yaşanan şüpheli ölümlerin, ülkenin genel anlamda kötü yönetilmesinin bir sonucu olduğunu, eskiden kapalı kapılar ardında konuşulan birçok konunun sosyal paylaşım ağı sayesinde artık toplumdan saklanamadığını belirtmektedir. Ona göre sorunlarla ilgili bilgi ve belge paylaşı-

51 Rasim Musabeyov, “Azerbaycan’daki Etnik Azınlıklar”, *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel Sayısı)*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2001, ss. 184-190.

52 Shahin Abbasov, “Azerbaijan: Is Guba Protest Response a Harbinger of a Political Shift in Baku?”, *Eurasia Insight*, 6 Mart 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65092>).

mi, rejimin halkı manipüle etme yeteneğini zayıflatmaktadır.⁵³ 2013 yılında yaşanan ikinci olay, Azerbaycan'ın önde gelen tüccarlarının hizmet verdiği başkent Bakü'deki Bine Ticaret Merkezi'nde kira bedellerinde yapılan artışı ve makbuz verilmeden alınan ödentileri protesto amacıyla yapılan gösteridir. Bakü'de etkili ticari grupları içinde barındıran bu kesimin yolsuzluk iddiası ile bir protesto gösterisi organize etmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Olayın niteliği gereği bu protestonun Aliyev yönetiminden rahatsız yönetsel grupların bir uyarısı olduğu yorumları yapılmaktadır.

2013 yılında gerçekleşen üçüncü olay, Bakü'ye yaklaşık 200 km. mesafede bir bölge merkezi olan İsmaili'de 23-24 Ocak günlerinde yapılan protesto gösterileridir. Bölge Valisi ve Azerbaycan Çalışma Bakanı Fuzuli Elekberov'un kardeşi Nizami Elekberov'un istifasını isteyen bu gösteriler polisin sert müdahalesi ile yatıştırılabılmıştır. 23 Ocak'ta Elekberov ailesine ait bir otelin bahçesinde yaşanan trafik kazası sonrasında görevliler ile yerel halk arasında başlayan tartışma kısa sürede valinin istifasını isteyen gösterilere dönüşmüştür. İddialara göre kazaya, Çalışma Bakanı'nın oğlu Vugar Elekberov karışmış ve bölge halkına yönelik aşağılayıcı ifadeler kullanması olaylara neden olmuştur. Olaylarda aileye ait bazı araçlar yakılmış ve valinin konutu saldırıya uğramıştır. 24 Ocak'ta polisin sert müdahalesi sonucunda çok sayıda kişi yaralanmış ve muhalefet partilerinden ve örgütlerden çok sayıda kişi tutuklanmıştır. Bu kişilere daha sonra kısa süreli hapis cezaları verilmiştir.⁵⁴ Olayların kısa sürede büyümesinde, yine internette sosyal paylaşım ağları üzerinden yapılan çağrılarının belirleyici etkisi olmuştur. İsmaili'de yaşanan olaylar nitelik olarak Guba olaylarına benzese de, gösterilerin bir hükümet üyesinin oğluna ve kardeşinin uygulamalarına karşı yapılmış olması ve muhalefet partilerinin aktif katılım göstermeleri nedeniyle Guba olaylarından ayrılmaktadır. Muhalefet liderleri ise İsmaili olaylarını yaklaşan devrimin habercisi olarak nitelediler.⁵⁵

Görülebileceği gibi 2013 yılına kadar yapılan eylemlerden bazıları - başörtüsü yasağını protesto eden Bakü ve Nardaran'daki protesto gösterileri ve Guba olayları - doğrudan Arap Baharı ile ilişkilendirilecek eylemler değildir. Başörtüsü ya-

53 "Azerbaijani Opposition Blogger Says 'Democratic Revolution' is Approaching", *RFE/RL*, 6 Mart 2013, (<http://www.rferl.org/content/donkey-blogger-emin-mili/24921148.html>).

54 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Popular Frustration Explodes in Provincial Town", *Eurasia Insight*, 24 Ocak 2013, (<http://www.eurasianet.org/node/66445>).

55 "Protestolar Gözleri Azerbaycan'a Çevirdi", *Anadolu Ajansı*, 29 Ocak 2013, (<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/127309--protestolar-gozleri-azerbaycana-cevirdi>).

sağı ile ilgili gösteriler, Arap Baharı konusunda temkinli bir politika izleyen İran ile Azerbaycan arasında bir dizi sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Guba'daki protestolarda ise göstericiler eylemlerini yerel bir sorun temelinde gerçekleştirmişler ve ulusal bir tepkiye dönüştürmeme noktasında dikkatli bir biçimde hareket etmişlerdir. Bu olaylardan 11 Mart Öfke Günü girişimi ve 2 Nisan'daki Bakü'de planlanan gösteriler ise doğrudan Arap Baharı temelinde organize edilmiş gösterilerdi ve bu girişimler polisin sert müdahalesi ile önlenmiştir. Söylem ve yöntem olarak Arap Baharı eylemlerinden esinlendiği belli olan bu gösterilere katılım ise, diğer iki olaya göre sınırlı sayıda gerçekleşmiş, zincirleme bir protesto dalgası da girişimlerden sonra gerçekleşmemiştir. Yaşanan olaylar sonrasında Azerbaycan hükümeti, Azerbaycan Ceza Yasası'nda belirlenen suçlar kapsamına bilişim teknolojileri yolu ile toplum içinde panik havası oluşturacak şekilde yanlış bilgi yayma tanımı bir maddenin ekleneceğini açıkladı. Düzenleme ile ilgili açıklamalarda bu amaca hizmet edebilecek siteler içinde Wikipedia ve Skype'nin örnek olarak gösterilmesi, bu düzenleme ile internet üzerinden yapılan iletişime yönelik hükümet müdahalesine yasal bir zemin hazırlandığı yönündeki tartışmaları gündeme getirmiştir.⁵⁶ 2013 yılında gerçekleştirilen gösteriler ise muhalefetin daha örgütlü olarak içerisinde yer aldığı protestolardır. Ancak bu eylemlerin, halkın geniş katılım göstereceği bir protesto dalgasının habercisi olarak yorumlanabilmesi oldukça zordur. Yöntem ve söylem olarak Arap Baharı'ndan etkilense de, bu eylemlerin temel dinamiğinin yaklaşan Ekim 2013 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde muhalif grupların uluslararası çevrelerin dikkatini çekme arayışları ve yönetsel gruplar arasındaki rekabet olduğu belirtilmelidir. "Öfke Günü" başlığı altında düzenlenmek istenen protesto eyleminde ise sosyal medyanın yurt dışından başlatılan bir kampanya ile nerdeyse bir nabız yoklama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Arap Baharı'nın Azerbaycan'a yansımaları konusunda üzerinde durulması gereken ikinci boyut, belirtildiği gibi değişimin yaşandığı ülkelerle ilgili gelişmelerin iktidar ve muhalefet tarafından nasıl değerlendirildiği ile ilgilidir. 2 Nisan'daki gösterilerin ardından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden Ali Hasanov yaptığı açıklamada "muhalefet eskiden Gürcüler, Ukraynalılar, Kırgızlar gibi olmak istedi, olamadı. Şimdi de Araplar gibi olmak istiyorlar, bu onların ne kadar acınacak bir durumda olduklarını göstermektedir" diyerek, muhalefetin sokak yerine 2013 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlık

56 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Baku Moving to Restrict Online Free Speech?", *Eurasia Insight*, 25 Mayıs 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63554>).

yapmaları gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷ Azeri yetkililerde Arap Baharı'nı, bu ülkeleri kendilerinden geri göyerek değerlendirme eğilimi güçlüdür. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2-5 Şubat 2012 tarihleri arasında düzenlenen 48. Münih Güvenlik Konferansı'nda kendisine yöneltilen bir soruya vermiş olduğu cevapta da aynı yaklaşımı görmek mümkündür. Aliyev, hiçbir şekilde Arap Baharı'nın Azerbaycan'a gelmeyeceğini, bunun için ülkeleri ekonomik göstergeler açısından karşılaştırmanın yeterli olacağını belirtmiştir. Ona göre sekiz yıllık iktidarı döneminde Azerbaycan'da GSMH üç kat artış göstermiş, yoksulluk %50'lerden, %7'ye gerilemiştir, yine bu dönemde bir milyon kişiye istihdam imkânı sağlamıştır. Aliyev, Azerbaycan'ın bir demokrasi olduğunu, mecliste ondan fazla partinin temsil edildiğini, ülkede din ve basın özgürlüğünün tanındığını, internete erişimin serbest olduğunu belirterek ülkesinin bahsedilen ülkelerden farklı bir konumda bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁸

Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkililerinden gelen bu açıklamalara karşı, ilk tepki Azerbaycan Demokrasi Partisi'nin sürgündeki lideri Resul Guliyev'in kendi sitesinde kaleme aldığı bir yazı ile gelmiştir. Guliyev, Tunus'ta kendini yakmak suretiyle olayların başlamasına neden olan Muhammed Bouazizi'nin hayat şartları ile karşılaştırıldığında, Azerbaycan halkının yaklaşık % 55'inin daha kötü koşullarda yaşadığını öne sürmüştür, Tunus'ta Burgiba-Bin Ali ilişkisine benzer bir biçimde Azerbaycan'da iktidarın oğul Aliyev'e devredildiğini belirtmiştir. Ayrıca, her iki ülkede Cumhurbaşkanlığı süresi ile ilgili anayasal kısıtlamaların kaldırılmış olması, Parlamento seçimlerinin baskı altına alınması ve yönetimlerin demokratikleşmeyi önlemek için radikal İslamcılarla mücadele silahına sarılması gibi birçok benzerliğin bulunduğunu ileri sürmüştür. Muhalefet lideri, Aliyev'in belirttiği gibi her iki ülke arasında ekonomik farklılıklar bulunduğunu, ancak hangi göstergeye bakılırsa bakılsın Azerbaycan'ın ekonomik açıdan da Tunus'un gerisinde kaldığını belirtmektedir. Guliyev'e göre, bir halk hareketine Azerbaycan, Tunus'tan daha yakındır.⁵⁹ Yetkililerin yaptığı açıklamalara muhalefetten farklı bir tepki, AHC liderlerinden Ali Kerimli'nin kişisel

57 "Riot Police Break Up Protest In Downtown Baku", *RFE/RL*, 2 April 2011, (http://www.rferl.org/content/riot_police_block_baku_protest_march/3544767.html).

58 "İlham Aliyev in Munich: 'Regardless of Your Desires, Arab Spring in Azerbaijan will not Come'", *Baku Today*, 5 Şubat 2012, (<http://www.bakutoday.net/ilham-aliyev-in-munich-regardless-of-your-desires-arab-spring-in-azerbaijan-will-not-come.html>).

59 Rasul Guliyev, "The Arab Spring in Azerbaijan: Similarities and Differences", 6 Aralık 2011, (<http://rasulguliyevblog.com/2011/12/06/rasul-guliyev-draws-comparisons-between-regimes-of-aliyev-and-ben-ali/>).

sitesinde yer alan ve daha sonra Azadlık Gazetesi'nde de yayımlanan makalesidir. Kerimli Azerbaycan'da ekonomik iyileşmenin Aliyevlerin ekonomi politikalarından değil, uluslararası piyasalardaki enerji fiyatlarından kaynaklandığını, dünyada yaşanan ekonomik krize paralel olarak GSMH'da gerilemenin görüldüğünü belirtmektedir. Kerimli, bir ülkedeki ekonomik iyileşmenin o ülkede halk hareketinin olmayacağını garanti edemeyeceğini, birçok örneğin ekonomik iyileşme ile gelen talep değişimlerinin yönetimlerce karşılanamamasının toplumsal hareketlere neden olduğunu gösterdiğini ileri sürmektedir. Tunus ve Libya'nın devrimden önce ekonomik açıdan iyileşme dönemine girmiş olduklarını örnekler vererek açıklayan Kerimli, ekonomik iyileşmenin yaşandığı bir diğer ülke olan Rusya'da demokratikleşme yönündeki taleplerin sürdüğünü işaret etmektedir. Kerimli'ye göre Tunus Parlamentosu, Bin Ali döneminde, bugünkü Azerbaycan Parlamentosundan daha demokratikti. İktidarları ayakta tutan şeyin ekonomi değil meşruiyet olduğunu belirten AHC lideri, Azerbaycan yönetiminin bir an önce demokratik reformları hayata geçirmesi gerektiğini yazısında vurgulamaktadır.⁶⁰

Görüldüğü gibi, Azerbaycan'da Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeler, ekonomik göstergeler ve siyasal özgürlükler temelinde tartışılmakla birlikte iktidar ve muhalefetin değerlendirmeleri birbirinden farklıdır. Aliyev yönetimi, makroekonomik göstergeler, anayasal özgürlükler ve çok partililiği öne çıkartarak, Azerbaycan'ın adı geçen ülkelerden daha ileri bir düzeyde olduğunu vurgulamakta ve bu durumun sosyal hareketleri anlamsız kılacağını savunmaktadır. Buna karşılık muhalefet ekonomik verilerin tartışmalı olduğunu, topluma yansımadığını ileri sürmekte, ekonomik gelişmenin iktidarın izlediği politikalarından kaynaklanmadığını savunmakta ve rejimin meşruiyet sorununu gündemde tutmaktadır.

Arap Baharı'nın Azerbaycan'a yansımaları açısından üzerinde durulması gereken diğer boyut, ülkenin içinde konumlandığı uluslararası sistemdir. Azerbaycan, sahip olduğu stratejik konum ve enerji kaynakları nedeniyle bölgesel ve küresel aktörlerin ilgi odağı olan bir ülkedir. Bu çerçevede Arap Baharı'nın bölgesel etkileri konusunda karşıt politikalarla öne çıkan iki ülke, Rusya ve İran ile komşudur. Azerbaycan bu iki ülke ile hem stratejik ilişkilere sahiptir, hem de köklü sorunları bulunmaktadır. Ülke petrol ve doğal gaz dışsattımında Rusya'ya olan geleneksel bağımlılığı önemli ölçüde kırmış bir ülkedir. Enerji sektörün-

60 "Kerimli Əliyevi Yerdən-yerə Vurdu", *Azadlıq*, 14 Şubat 2012, (http://azadliq.az/index.php?option=com_content&view=article&id=13404:tuerkiy-qzeti-krimli-liyevi-yerdn-yer-vurd&catid=327:siyaset2&Itemid=414).

de ihracatının yaklaşık %80'nini Rusya'yı devre dışı bırakarak Batı pazarına ulaştırabilmektedir.⁶¹ Bu özelliği nedeniyle ABD ve Avrupa ülkeleri için enerji transferi ve güvenliğinde, en önemlisi Hazar'daki enerji kaynaklarına ulaşmakta stratejik bir konuma sahiptir. Azerbaycan'ın enerji transferinde Rusya'ya olan bağımlılığı aşmış olması, tek başına Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki baskın konumunu sona erdirmek için yeterli değildir. Rusya üç açıdan Azerbaycan'ın iç ve dış politikasını etkileyebilecek nüfuz araçlarına sahiptir. Öncelikle, Azerbaycan için bazı hayati konularda Rusya'nın desteğini almak son derece önemlidir. Rusya, Hazar Denizi'nde Azerbaycan'ın Türkmenistan ve İran ile yaşadığı sorunlarda bu ülkeye aktif destek vermektedir. Ocak 2001'de Azerbaycan, Rusya ile denizaltı yataklarında ortak hat üzerinde egemenlik hakkının tanındığı, su yüzeyi kaynakları konusunda da ortak kullanım hakkı veren ikili bir anlaşmayı imzalayarak, Rusya'nın desteğini elde etmiştir.⁶² Yine Rusya Ağustos 2002'de İran ve Türkmenistan'a karşı bölgede Azerbaycan'a desteğini gösteren deniz manevraları gerçekleştirmiştir.⁶³ Bu çerçevede Hazar'da bir ortak deniz gücü olarak CasFor'un oluşturulmasında Azerbaycan ve Kazakistan'ın desteğini almış durumdadır.⁶⁴ Bölgedeki en gelişmiş radar üssü Gebele Azerbaycan'dadır ve Rusya'nın denetimindedir. Üssün kira gelirinini yanı sıra, Rusya elde edilen bilgileri Azerbaycan ile paylaşmaktadır.⁶⁵ Rusya için, İran ile olan ilişkilerinin şekillendirilmesinde Azerbaycan stratejik öneme sahip bir ülkedir. NATO bünyesinde Füze Savunma Sisteminin Polonya'ya yerleştirilmesi gündeme geldiğinde, Putin sistemin Polonya yerine Azerbaycan'a yerleştirilmesi önerisini getirmiştir.⁶⁶ Rusya, İran'daki nükleer çalışmalara doğrudan karşı çıkmamakla birlikte, sürecin dolaylı olarak kontrolünde Azerbaycan'ı kullanmaktadır. Örneğin Nisan 2008'de Azerbaycan, Rusya'dan İran'a gönderilen ve Rusya'da devlet kontro-

61 US Energy Information Administration "Azerbaijan Analysis", 9 Ocak 2012, (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AJ>).

62 Yusin Lee, "Policies of Five Caspian Coastal States: Do Concerns about Relative Gains Play Any Role?", *Global Economic Review*, Cilt: 33, Sayı: 3, 2004, s. 104; Mahmoud Ghafouri, "The Caspian Sea: Rivalry and Cooperation", *Middle East Policy*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2008, s. 88.

63 Michael Lelyveld, "Caspian: Results of Russian War Games Still A Mystery", *RFE/RL*, 21 Ağustos 2002, (<http://www.rferl.org/content/article/1100580.html>).

64 Rovshan Ismayilov, "Azerbaijan Ponders Russian Caspian Defense Initiative", *Eurasia Insight*, 02 Ocak 2006, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav020106.shtml>).

65 Nailia Sobbetqızı, "Pragmatism Guides Russian-Azerbaijani Deal Making", *Eurasia Insight*, 11 Ocak 2002, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011102a.shtml>).

66 Rovshan Ismayilov, "Azerbaijan Ready to Discuss Russian-US Use of Radar Station", *Eurasia Insight*, 08 Haziran 2007, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060807.shtml>).

lündeki bir şirkete ait kargonun sevkini, yükün niteliğinin İran'a uygulanan ambargo kapsamında olduğu gerekçesi ile engellediğinde, Rusya bu müdahaleye tepki vermemiştir. Bu müdahalenin gerçekte Rus-Azerbaycan işbirliği ile gerçekleştirilmiş olabileceği yönünde yorumlar bulunmaktadır.⁶⁷

İkinci olarak Rusya, Güney Kafkasya'da birçok uluslararası anlaşmazlığın çözümlenmesinde kilit bir ülkedir ve Azerbaycan için bölgesel sorunların çözümünde Rusya'yı devre dışı bırakmanın maliyeti oldukça yüksektir. Rusya, Ermenilerin işgali altındaki Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeler ile ilgili sorunda belirleyici bir ülkedir. Bölgedeki bugünkü statünün oluşmasında Ermenilere verdiği aktif destek ile rol oynamış, ordusunu Ermenistan'a yerleştirerek diğer bölge ülkeleri üzerinde stratejik bir baskı unsuru oluşturmuştur. Azerbaycan, Rusya olmadan sorunun çözülemeyeceğinin farkındadır ve geleneksel olarak bölgedeki dış politikasını Rusya'yı karşısına almama temelinde şekillendirmeye çaba harcamaktadır. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a yönelik olarak gerçekleştirdiği askeri müdahale Azerbaycan yönetimi açısından ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır. Gürcistan'daki ayrılıkçı iki bölge Güney Osetya ve Abhazya'ya yapılan askeri müdahale Karabağ sorununda çıkarları tehlikeye girdiğinde Rusya'nın neler yapabileceğine örnek oluşturmuştur. Aynı zamanda bu müdahale ile Rusya, Azerbaycan'ın Batıya enerji transferinde hayati öneme sahip BTC rotası üzerinde de baskı oluşturmuştur. Bölgede Batının en yakın müttefiki olarak gösterilen Gürcistan'ın savaş sırasında Batılı ülkelerden yeterince destek alamaması da, Azerbaycan'ın son dönemde Rusya ile ilişkilerini revize etmesinde belirleyici olmuştur.⁶⁸

Üçüncü olarak Azerbaycan, Putin tarafından çerçevesi çizilen ve Rusya'nın yakın çevresindeki otoriter rejimlerin aşağıdan yukarıya bir demokratikleşme dalgasına karşı korunmasını amaçlayan "Yönetilebilir Demokrasi" alanına giren bir ülkedir. Rusya 2005 yılındaki Andican olayları sonrasında Özbekistan yönetimi üzerinde oluşan uluslararası baskıya karşı, bu ülkeye aktif destek vermek suretiyle mevcut otoriter rejimi rahatlatmış, Kazakistan'daki otoriter sisteme uluslararası alanda destek sağlayarak rejimin bölgesel konumunu güçlen-

67 Rovshan Ismayilov, "Azerbaijan: Did Washington have a Hand in Stopping Nuclear Shipment Headed for Iran?", *Eurasia Insight*, 29 Nisan 2008, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042908.shtml>).

68 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Aliyev Keeps Baku's Options Open During Meeting with Medvedev", *Eurasia Insight*, 16 Eylül 2008, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav091608a.shtml>).

dirmiştir. Azerbaycan'daki otoriter yapılanma da, Batılı ülkelerden ya da kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan, tehdit oluşturabilecek her gelişme karşısında Moskova'nın desteğine ihtiyaç duymaktadır. Rusya tarafından, iktidarın Haydar Aliyev'den İlham Aliyev'e devri sürecinde ülkeye dönme hazırlığı yapan ve Moskova'da üstlenmiş muhalifler üzerinde Azerbaycan'ın isteği üzerine baskı kurulmuş ve hareketin lideri Ayaz Muttalibov'un ülkeye dönüşü engellenmiştir.⁶⁹ Rusya, Azerbaycan içinde örgütlü bulunan milliyetçi bir muhalefet dalgasından çekinmekte, böyle bir değişimin Kafkasya'da oluşan dengeleri bozmasından endişe etmektedir. Dolayısıyla Rusya ve Azerbaycan arasında bölgede otoriter sistemlerin devamı konusunda bir işbirliği söz konusudur. Rusya, mevcut iktidar elitleri içerisinde daha rahat yönlendirebileceği bir alternatif oluşmadığı sürece mevcut yönetimden yana tavır almayı sürdürecektir.

Arap Baharı'na tepkili diğer komşu İran ile Azerbaycan ilişkileri de paradoksal özellikler taşımaktadır. Her iki ülke arasında köklü sorunlar bulunmakla birlikte, bu sorunların açık bir çatışmaya dönüşmesini engelleyen ilişkiler söz konusudur. İran'da kalabalık bir Azeri nüfusun yaşaması, buna karşılık Azerbaycan nüfusunun büyük oranda Şii olması her iki ülke yönetimince karşılıklı olarak potansiyel bir tehlike olarak algılanmaktadır. Azerbaycan'a, İran'da yaşayan Azerilerle ilişkilerini güçlendirmesi yönünde uluslararası telkinler olduğu gibi, İran'daki dini otoriteler içinde İran'ın Azerbaycan konusunda daha aktif olmasını, Şii dayanışması temelinde politika geliştirmesini isteyen güçlü bir lobi bulunmaktadır.⁷⁰ Her iki ülke Hazar'ın güneyinde birbirlerine rakip durumdadırlar. İran, Azerbaycan'ın enerji sektörü ve askeri alanda Batılı ülkeler ve İsrail ile geliştirmekte olduğu ilişkilerden tedirgindir. Bu ilişkilerin istihbarat sağlama ve ileride Azerbaycan'ın İran'ı çevreleme politikasında aktif bir rol alması yönünde evrilmesine karşı bir politika yürütmekte, zaman zaman bu yönde Azerbaycan yönetimini sert bir biçimde uyarılmaktadır. Buna karşılık İran 2005 yılından beri, Ermenistan'ın bir tür izolasyonu altındaki Nahçıvan bölgesine doğal gaz sağlamaktadır.⁷¹ Dağlık Karabağ'a uluslararası barış gücünün yerleştirilmesine dönük olarak Batılı ülkelerin girişimlerine karşı, Azerbaycan yönetimine des-

69 Sergei Blagov, "Ex-President, Caspian Confusion Cloud Russo – Azerbaijan Relations", *Eurasia Insight*, 31 Temmuz 2002, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080102.shtml>).

70 Emil Souleimanov & Ondrej Ditych, "Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood", *Middle East Policy*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2007, ss.101-116.

71 Rovshan Ismayilov, "Azerbaijan and Iran: Dangerous Liaisons?", *Eurasia Insight*, 19 Ocak 2006, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011906a.shtml>).

tek vermektedir. Dolayısıyla Azerbaycan'ın kendisi aleyhine bir politika değişimine gitmemesini sağlamak, İran için hayati önem taşımaktadır. Azerbaycan için de rejimine yönelik bir değişim talebine karşı, gerektiğinde İran'ın desteğini almak önemlidir. Aynı zamanda İran faktörü, Batılı ülkelerin ve Rusya'nın radikal İslam'a karşı endişelerini kullanmak ve pazarlık gücünü artırmak açısından Azerbaycan'a avantaj sağlamaktadır. Bölgede yaşanacak baharın bir "İran Baharı" olma olasılığını Batılı ülkelere karşı kullanmaktadır.

ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) hattının devreye girmesi ve Özbekistan'daki üssünün kapatılmasından sonra, Azerbaycan'da üs açılması ve Hazar Denizi'nde deniz gücü bulundurmak suretiyle bölge üzerindeki kontrolünü artırmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Hazar bölgesi enerji kaynakları üzerinde etkinlik sağlanmasını ve bölgede öncelikle Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasında, daha sonra da Ermenistan'ın katılımı ile bir Güney Kafkasya blokunun oluşturulmasını hedeflemektedir. Böylece enerji kaynaklarının Batıya transferinin güvenliğini sağlarken, askeri gücünü, İran'a karşı yürüttüğü çevreleme politikası sürecinde baskı aracı olarak kullanma imkanına da kavuşmuş olacaktır. Bölgede BTC dışında, inşaatı devam etmekte olan Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan demiryolu gibi stratejik projeler yürütülmektedir. Azerbaycan Nabucco projesinin kilit ülkesidir. Şahdeniz'den çıkartılacak gazın diğer tedarikçilerle desteklenerek, Rusya devre dışı bırakılarak Avrupa'ya ulaştırılmasını hedefleyen bu proje, Azerbaycan için strateji değişikliği yönündeki baskıları da beraberinde getirebilecek potansiyele sahiptir. Rusya'nın Kafkasya'daki askeri baskısını dengelemeye çalışan Azerbaycan yönetimi için NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi ve ordusunun NATO standartlarında modernize edilmesi son derece önemlidir. Azerbaycan, NATO'nun bölgedeki iki önemli işbirliği girişimine dâhil olmuş bir ülkedir. Azerbaycan, temelde enerji kaynakları üzerinde Rusya'nın monopolünü kırmak, arz güvenliğini sağlamak ve bu amaçla NATO ile bu ülkeler arasındaki entegrasyonu gerçekleştirmek amacı ile oluşturulan GUAM'ın üyesidir ve NATO ile yürütülen Barış için Ortaklık Programı çerçevesinde 2005 yılında imzalanan Bi-reysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP) kapsamında silah modernizasyonu alanında ilişkilerini geliştirmektedir.⁷²

Buna karşılık Azerbaycan-ABD ilişkilerinin stratejik ortaklığa dönüşmesini engelleyen sorunlu alanlar söz konusudur. ABD, Ermeni lobisinin etkisi ile

72 Taras Kuzio, "Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM", *European Security*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2000, s. 88.

Karabağ sorununda Azerbaycan'dan yana bir politika izlemekte zorlanmaktadır. Bu etkinin son yansıması Obama'nın ABD'nin Bakü büyükelçiliğine atadığı ve Azerbaycan yönetimi ile iyi ilişkilere sahip Matthew Bryza'ya Senatunun onay vermemesidir.⁷³ Bu çerçevede ABD, sorunun çözümünde Rusya'yı dengeleyemediği gibi, zaman zaman Rusya ile birlikte hareket edebilmektedir. Kafkasya bölgesine filen ulaşmakta sıkıntılı olan ABD'nin yaşanacak bir krizde Rusya ve İran'ı ne ölçüde dengeleyebileceği tartışmalıdır. Bunun da ötesinde ABD'nin bölge politikasının araçlarından biri olan demokratik reform baskısı, Azerbaycan rejiminde çözümlenemeyen bir sonuçlanacak bir değişimi tetikleyebilir. 2005 yılı öncesinde ABD-Özbekistan yakınlaşmasının, ülkedeki otoriter sistem üzerinde oluşturduğu baskı, ilişkileri açık bir çatışmaya dönüştürmüştür.⁷⁴ Benzer bir durum Azerbaycan'da da yaşanabilir. ABD ve Batılı ülkeler böyle bir bağlamda, Azerbaycan üzerinde sıfır toplamlı bir rekabete girişmektense, mevcut dengeler üzerinden ilişkilerin geliştirilmesini öncelemektedirler. Bu da Tunus ve Mısır'dakine benzer bir politikanın Azerbaycan'a karşı yürütülmesinin ABD ve müttefikleri için oldukça zor olduğunu göstermektedir. Nitekim ABD'nin Azerbaycan Geçici Maslahatgüzarı Adam Sterling'in, Arap Baharı ile Azerbaycan arasında bir karşılaştırma yapılmasının yerinde olmadığı, ülkede son altı yılda ekonomide gelişmeler yaşandığı, yolsuzlukla mücadelede önemli adımlar atıldığı ve bunun topluma olumlu yansımaları olduğu, bu gelişmelerin zamanla demokratikleşmeye de yansıtacağı yönündeki açıklamaları ABD'nin tutumunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁷⁵

SONUÇ

Öncelikle Azerbaycan rantiyer bir alt yapıya sahip olmakla birlikte, kurumsallaşma ve siyasal sistemin baskı oluşturabilme yeteneği açısından gelişmiş bir ülkedir. Karabağ'daki çatışmalara son veren 1994 tarihli Bişkek Protokolü'nden sonra merkezi bir ordu yapılanması kurma ve modernizasyon süreci yürürlüğe sokulmuştur. 2003 yılında iktidarın Haydar Aliyev'den, İlham Aliyev'e devri sürecinde örgütlü muhalefet üzerinde baskı kurulmuş ve muhalif oluşumların gücü

73 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: Baku Fumes Over Scuttled Ambassadorial Appointment", *Eurasia Insight*, 05 Ocak 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/64796>).

74 Shahram Akbarzadeh, "Uzbekistan and The United States: Friends or Foes?", *Middle East Policy*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2007, ss. 107-116.

75 "US Diplomat: 'Arab Spring' is Impossible in Azerbaijan", *Trend Azerbaijan*, 20 February 2012, (<http://en.trend.az/news/politics/1994488.html>).

önemli ölçüde zayıflatılmıştır.⁷⁶ Son dönemde muhalefeti baskılama politikası, transfer harcamaları yolu ile toplumun siyasetten izole edilmesi ile desteklenmektedir. Bu aynı zamanda protesto davranışının maliyetini yükseltmekte, mevcut yönetimin meşruiyet temelini, zayıf muhalif oluşumlar karşısında genişletmektedir. İkinci olarak Azerbaycan jeopolitik açıdan, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelere göre daha korunaklı bir konuma sahip bulunmaktadır. Değişime direnç gösteren iki ülke ile komşudur. Arap Baharı'nı destekleyen ülkelerin kolay ulaşılabilecekleri ve değişim yanlısı grupları destekleyecekleri bir bölgede değildir. Azerbaycan'ın, rejimine yönelik bir tehdide karşı, bu tehdidi dengeleyebilecek ve kendine destek verecek ortakları bulunmaktadır.

Azerbaycan'a Arap Baharı'nın etkileri konusunda üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, Batılı ülkelerin, aşağıdan yukarıya yaşanacak bir değişimin doğurabileceği tehditler karşısında Mısır'dakine benzer kaygılara sahip olduklarıdır. Yukarıda değinildiği gibi, özellikle 2005 yılından bu yana ülkede Şiiilik temelinde bir muhalefet gelişme göstermekte ve bu muhalefete yönelik politika İran tarafından yakından izlenmektedir. Azerbaycan'da yaşanacak bir Arap Baharı deneyiminin "İran Baharı"na dönüşmesi ve bölgede Batı karşıtı bir dalganın gelişmesi olasılığı Azerbaycan'da stratejik yatırımları bulunan Batılı ülkeleri endişelendirmektedir. Böyle bir olasılığa karşı, mevcut otoritelerle ilişkileri korumak Batılı ülkelerce her zaman tercih edilecektir. Arap Baharı-İslamcı muhalefet ilişkisi açısından benzer bir durum Rusya için de söz konusudur. Ortadoğu'daki İslamcı hareketlerden etkilenmiş ve onlarla belli düzeylerde ilişkiye sahip Kuzey Kafkasyalı grupların benzer bir süreci bölgeye taşıması Rusya'nın bölge politikasında büyük zorluklar doğuracaktır. Dolayısıyla Arap Baharı sürecinde öne çıkan İslamcı muhalefetin Kafkasya'da güç kazanması, farklı açılardan ne ABD'nin, ne de Rusya'nın isteyebileceği bir durumdur.⁷⁷ Daha önce Azerbaycan'da ortaya çıkan iktidar krizlerinde olduğu gibi, her iki kanadın da böyle bir riski göze almak yerine mevcut rejimle ilişkileri güçlendirme ve destekleme politikasına öncelik verme olasılıkları güçlüdür.

Otoritelerin eylemlere yönelik verdiği tepki, sistemin baskı kurabilme potansiyelinin güçlü olduğunu göstermektedir. Ülkede bir halk hareketine karşı ordunun ve güvenlik birimlerinin mevcut yönetime destek verme olasılığı yüksektir. Azerbaycan'da yaşanan olaylar, otoritelerin bu tür gelişmelere hazırlıklı oldukla-

76 Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu*, ss.186-203.

77 Serge Korepin & Shalin Sharan, *What does The Arab Spring Mean for Rusia, Central Asia, and Caucasus*, (Washington: CSIS Report, 2011), ss. 5-7.

rını, farklı durumlara nasıl karşılık vereceklerini planladıklarını göstermektedir. Oysa Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde yapılan eylemlere karşı mevcut otoriteler bu eylemleri algılamakta ve nasıl müdahale edecekleri konusunda zorlanmışlar, bu durum olayların kitleleşmesini kolaylaştırmıştır.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde hem ülke içindeki gruplar, hem de ülkeler arasında etkileşimi artıran ve iletişim sağlayan bağlar bulunmaktaydı. Bu ülkelerde ortak bir dil - Arapça- konuşulmaktaydı, eylemlerin organize edilmesi ve duyurulması sürecinde iletişim kanalları açıldı, aktivistler internet aracılığıyla veya facebook ya da twitter kanalıyla birbirlerine bilgi ve belge aktarabildiler. Bu durum farklı ülkelerdeki aktivistlerin birbirleri ile iletişim içinde hareket edebilmelerini kolaylaştırdı. Olaylar sırasında El-Cezire televizyonu ve uydu üzerinden yerel TV kanalları bu iletişimi destekleyici, taleplerin kitleleşmesini sağlayan ve yer yer manipülatif yayınlar yapabildiler.

Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinde Sovyet enternasyonalizminin bir mirası olarak halklar arasında sınırlar ötesi ilişkiler ve iletişim güçlüdür. Benzer şekilde Rusça ortak bir iletişim dili olarak kullanılabilir ve Rusça yayın yapan televizyonlar yaygın şekilde izlenmektedir. Ancak görünüşte benzermiş gibi görünen bu durum, gerçekte temel bir farklılığı ortaya koymaktadır. O da, Orta Asya ve Kafkasya'da ortak dil ve iletişim yapısı, otoritelere karşı bir muhalefet dalgasının destekleyicisi olmaktan çok, geleneksel otoriter eğilimlere, toplumun manipülasyonuna ve muhalefetin izole edilmesine yardımcı olan birer araçtır.⁷⁸

Arap Baharı'nın toplumsal destek yapısı yönü ile iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki eylemlerin farklı toplumsal kesimlerden destek almasıdır. İslamcı, liberal, sol, farklı unsurlar eylemlere katılım göstermişlerdir. İkinci olarak, gerek Mısır'da, gerek Tunus'ta, Müslüman Kardeşler gibi sosyal ağ yapısı güçlü olan geleneksel muhalefet örgütleri bulunmaktadır. Bu hareketlerin teorik bir alt yapısı bulunmaktadır. Yukarıda çoğulcu bir muhalefet, tabanda ise doğrudan öne çıkmayan, ancak sahip olduğu ağı eylemlere destek amacıyla yönlendiren geleneksel muhalefet, eylemlerin organizasyonu ve sürekliliğinde güçlü bir direnişin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Mısır'da ordunun kanlı müdahalesine rağmen hala kitleler protestolarını yapabilmekte, seçim boykotu yolu ile kurumsallaştırılmak istenen yeni rejimin meşruiyetinin sorgulanmasını sağlayabilmektedirler. Oysa Azerbaycan'da muhalefetin böyle bir ortaklık ve sosyal

78 Scott Radnitz, *Yawning Through the Arab Spring: Resilient Regimes in Central Asia and The Caucasus*, (Washington: PONARS Eurasia, 2011), s. 3.

ağ yapısına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Muhalefetin önemli bir kısmı, bizzat mevcut iktidar seçkinleri arasında yaşanan anlaşmazlıkların sonucunda iktidardan dışlanmış kişilerdir. Sosyal ağ yapısı güçlü geleneksel bir muhalefet bulunmamaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan’da muhalefetin eylemlere kitlesel destek sağlayabilecek araçları ve bağlantıları oldukça zayıftır.

Azerbaycan aşağıdan yukarıya doğru değişim taleplerine karşı güçlü kurumsal çıktılarına sahip bulunan bir ülkedir. Bu yapı, muhalefetin zayıflığı, korunaklı uluslararası konum ve rantiyer alt yapı tarafından desteklenmektedir. Bu mevcut durum yönetimin bazı politikalarla meşruiyet zeminini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır. Siyasal sistemin baskı kurma kapasitesinin yüksek oluşu, protesto başvurma maliyetini yükseltmektedir. Buna ek olarak, siyasal sistemin bir değişim baskısına karşı onu destekleyecek güçte ülkelerle geliştirdiği ilişkiler de belirleyici bir diğer faktördür. Ülkenin uluslararası konumu Batılı ülkelerin sıfır toplamlı bir oyuna girmesini de frenlemektedir. Bu veriler sosyal medya olgusunu bu faktörlerin yanında bir aksesuar niteliğinde bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Aliyev Keeps Baku’s Options Open During Meeting with Medvedev”, *Eurasia Insight*, 16 Eylül 2008, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav091608a.shtml>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Hijab Ban in Schools Fuels Debate in Baku on Role of Islam”, *Eurasia Insight*, 06 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62670>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Arrest of Islamic Party Leader Puts Religion in the Political Spotlight”, *Eurasia Insight*, 11 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62692>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Facebook Arousing Government Suspicion in Baku on Eve of Protests”, *Eurasia Insight*, 10 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63044>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Baku Moving to Restrict Online Free Speech?”, *Eurasia Insight*, 25 Mayıs 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63554>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Baku Fumes Over Scuttled Ambassadorial Appointment”, *Eurasia Insight*, 05 Ocak 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/64796>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan and Israel: The Enemy of My Enemy Is My Friend”, *Eurasia Insight*, 21 Şubat 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65029>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Is Guba Protest Response a Harbinger of a Political Shift in Baku?”, *Eurasia Insight*, 6 Mart 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65092>).
- Abbasov, Shahin, “Azerbaijan: Popular Frustration Explodes in Provincial Town”, *Eurasia Insight*, 24 Ocak 2013, (<http://www.eurasianet.org/node/66445>).
- Akbarzadeh, Shahram, “Uzbekistan and The United States: Friends or Foes?”, *Middle East Policy*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2007.
- Aliyanlı, Süleyman, “İqtisadi İrelileyiş, Kapitalist İstehsalının Yaranması ve İnkişafı”, S. Aliyanlı (Der.), *Azerbaycan Tarixi*, (Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 1996).
- Aliyeva, Leila, “Political Leadership Strategies in Azerbaijan”, *ISEEES*, University of California, Cilt:1, Sayı: 1, 1995.
- Akbaş, Zafer, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012.

- Alkan, Haluk, *Azerbaycan Paradoksu*, (Ankara: USAK Yayını, 2010).
- Altstadt, Audrey L., “Azerbaijan’s Struggle Toward Democracy”, K. Dawisha & B. Parrott (Der.), *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*, (Glasgow: Cambridge Univ. Press, 1997).
- Aslanlı, Araz, “Azerbaycan’da İç Politik Gelişmeler ve Demokrasi Sorunu”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, 2002.
- Azerbaijan Republic: Recent Economic Developments and Selected Issues*, (Washington: IMF Country Report, 2000).
- Bayulgen, Oksan, “Facing the Dilemma of Global Capitalism: the Case of Azerbaijan”, *Central Asian Survey*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2003.
- Blagov, Sergei, “Ex-President, Caspian Confusion Cloud Russo – Azerbaijan Relations”, *Eurasia Insight*, 01 Ağustos 2002, (<http://dev.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080102.shtml>).
- Bölme, Selin M; Ulutaş, Ufuk; Küçükkeleş, Müjge; Özhan, Taha ve Bektaş, Eda, *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, (Ankara: SETA, 2011).
- Clifton, Jon & Morales, Lymari, “Egyptians’, Tunisians’ Wellbeing Plummet Despite GDP Gains”, *GallupWorld*, 2 Şubat 2011, (<http://www.gallup.com/poll/145883/egyptians-tunisians-wellbeing-plummet-despite-gdp-gains.aspx>).
- Damirli, Mehman A., “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti”, *Türkler*, Cilt: 19, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002).
- Demirtepe, M. Turgut, “Hayallerden Gerçeklere Arap Baharı ve Orta Asya”, *Analist*, Sayı:11, Ocak 2012.
- Demirtepe, M. Turgut & Laciner, Sedat “The Role of the Karabakh Issue in Restoration of Azerbaijani Nationalism”, *Journal of Administration Sciences*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2004.
- Ghafouri, Mahmoud, “The Caspian Sea: Rivalry and Cooperation”, *Middle East Policy*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2008.
- Global Finance, *Azerbaijan Country Report*, 2012, (<http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/324-azerbaijan-gdp-country-report.html#axzz21oCJ6QS1>).
- Guliyev, Rasul “The Arab Spring in Azerbaijan: Similarities and Differences”, 6 Aralık 2011, (<http://rasulguliyevblog.com/2011/12/06/rasul-guliyev-draws-comparisons-between-regimes-of-aliyev-and-ben-ali/>).

- Gurr, Ted, "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices", *American Political Science Review*, Cilt: 62, Sayı: 4, 1968.
- Hassan, Hamdy A., "State versus Society in Egypt: Consolidating Democracy or Upgrading Autocracy", *African Journal of Political Science and International Relations*, Cilt: 4, Sayı: 9, 2010.
- Ismayilov, Rovshan, "Azerbaijan Ponders Russian Caspian Defense Initiative", *Eurasia Insight*, 02 Ocak 2006, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav020106.shtml>).
- Ismayilov, Rovshan, "Azerbaijan and Iran: Dangerous Liaisons?", *Eurasia Insight*, 19 Ocak 2006, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011906a.shtml>).
- Ismayilov, Rovshan, "Azerbaijan Ready to Discuss Russian-US Use of Radar Station", *Eurasia Insight*, 08 Haziran 2007, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060807.shtml>).
- Ismayilov, Rovshan, "Azerbaijan: Did Washington have a Hand in Stopping Nuclear Shipment Headed For Iran?", *Eurasia Insight*, 29 Nisan 2008, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042908.shtml>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Killing of Writer Stirs Debate about Islam, Civil Rights and Iran", *Eurasia Insight*, 29 Kasım 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/64601>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Protests in Egypt are Reverberating in Baku", *Eurasia Insight*, 31 Ocak 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62802>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Cairo Unrest Spurring Anti-Graft Effort in Baku", *Eurasia Insight*, 7 Şubat 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/62844>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Facebook Protests Result in Arrests", *Eurasia Insight*, 11 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63057>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Facebook Protesters Have Baku Guessing", *Eurasia Insight*, 15 Mart 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63081>).
- Ismayilova, Khadija, "Azerbaijan: Government Closes Two International NGOs", *Eurasia Insight*, 19 Nisan 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/63330>).
- Klomegah, Kester Kenn, "Arab Spring at Azerbaijan's Door", 10 Nisan 2011, (<http://centerarnews.com/arab-spring-at-azerbaijans-door-p4313-1.htm>).
- Korepin, Serge & Sharan, Shalin, *What does The Arab Spring Mean for Rusia, Central Asia, and Caucasus*, (Washington: CSIS Report, 2011).

- Kuzio, Taras, “Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM”, *European Security*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2000.
- Lee, Yusin, “Policies of Five Caspian Coastal States: Do Concerns about Relative Gains Play Any Role?”, *Global Economic Review*, Cilt: 33, Sayı: 3, 2004.
- Lelyveld, Michael, “Caspian: Results of Russian War Games Still a Mystery”, *Eurasia Insight*, 24 Ağustos 2002, (<http://dev.eurasianet.org/departments/insight/articles/082402.shtml>).
- Mahdavy, Hussein, “The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran”, M. A. Cook (Der.), *Studies in Economic History of the Middle East: From the Rise of Islam to the Present Day*, (London: Oxford University Press, 1970).
- Mamedov, Eldar, “Azerbaijan: Baku Wrestles with Iranian Predicament”, *Eurasia Insight*, 22 Eylül 2011, (<http://www.eurasianet.org/node/64213>).
- Manrique, Manuel & Mikail, Barah, *The Role of New Media and Communication Technologies in Arab Transitions*, (Madrid: FRIDE Policy Brief, 2011).
- Muradova, Mina, “Azerbaijan: Referandum to Abolish Presidential Term Limits Sparks Criticism of Baku”, *Eurasia Insight*, 29 Ocak 2009, (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav022909a.shtml>).
- Musabeyov, Rasim, “Azerbaycan’daki Etnik Azınlıklar”, *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel Sayısı)*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2001.
- Oğuzlu, Tarık, “Arap Baharı ve Yansımaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011.
- Özkul, Osman & Vermez, Hüseyin, “Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları”, *Bilig Journal of Social Sciences of the Turkish World*, Sayı: 51, Güz 2009.
- Radnitz, Scott, *Yawning Through the Arab Spring: Resilient Regimes in Central Asia and The Caucasus*, (Washington: PONARS Eurasia, 2011).
- Sıdıkov, Bahodir, “New or Traditional? Clans, Regional Grouping, and State in Post-Soviet Azerbaijan”, *Forum*, Cilt: 21, 2004.
- Smith, Benjamin, “Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960–1999”, *American Journal of Political Science*, Cilt: 48, Sayı: 2, 2004.
- Sohbetqızı, Nailia, “Pragmatism Guides Russian-Azerbaijani Deal Making”, *Eurasia Insight*, 11 Ocak 2002, (<http://dev.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav011102a.shtml>).

Souleimanov, Emil & Ditrych, Ondrej, “Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood”, *Middle East Policy*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2007.

Tanrıverdi, Nebahat, “Tunus’ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”, *Orta-doğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, 2011.

The Republic of Azerbaijan: Review of the Law on Parliamentary Elections, (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2000).

Trading Economics, (<http://www.tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate>), (<http://www.tradingeconomics.com/tunisia/unemployment-rate>).

Trzaskowski, Piotr, *Nabucco and the Arab Spring*, (Astana: EBRD Annual Meetings, 2011).

Ulutaş, Ufuk & Torlak, Furkan, *Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi*, (Ankara: SETA, 2011).

US Energy Information Administration, “Azerbaijan Analysis”, 09 Ocak 2012, (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AJ>).

Ülkü, İrfan, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan*, (İstanbul: Doğan Kitabevi, 2000).

“Azerbaijan Says it Exposed Terror Cell in Baku”, *RFE/RL*, 20 Ocak 2012, (http://www.rferl.org/content/azerbaijan_terror_cell_exposed_baku/24457695.html).

“Azerbaijani Activists Organize Day of Protest via Facebook”, *RFE/RL*, 5 Mart 2011, (http://www.rferl.org/content/azerbaijani_activists_organize_day_of_protest_via_facebook/2327394.html).

“Azerbaijani Opposition Blogger Says ‘Democratic Revolution’ is Approaching”, *RFE/RL*, 06 Mart 2013, (<http://www.rferl.org/content/donkey-blogger-emin-mili/24921148.html>).

“İlham Aliyev in Munich: ‘Regardless of Your Desires, Arab Spring in Azerbaijan will not Come’”, *Baku Today*, 5 Şubat 2012, (<http://www.bakutoday.net/ilham-aliyev-in-munich-regardless-of-your-desires-arab-spring-in-azerbaijan-will-not-come.html>).

“Kərimli Əliyevi Yerdən-yerə Vurdu”, *Azadlıq*, 14 Şubat 2012, (http://azadliq.az/index.php?option=com_content&view=article&id=13404:tuerkiy-qzeti-krimli-liyevi-yerdn-yer-vurdu&catid=327:siyaset2&Itemid=414).

“Protestolar Gözleri Azerbaycan’a Çevirdi”, *Anadolu Ajansı*, 29 Ocak 2013, (<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/127309--protestolar-gozleri-azerbaycana-cevirdi>).

“Riot Police Break up Protest in Downtown Baku”, *RFE/RL*, 02 Nisan 2011, (http://www.rferl.org/content/riot_police_block_baku_protest_march/3544767.html).

“US Diplomat: ‘Arab Spring’ is Impossible in Azerbaijan”, *Trend Azerbaijan*, 20 Şubat 2012, (<http://en.trend.az/news/politics/1994488.html>).

“Youth Unemployment in the Arab World is a Major Cause for Rebellion”, *ILO*, 2011, (http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/press-and-media-centre/insight/WCMS_154078/lang--en/index.htm).